

Fatin Rüştü Zorlu'nun Siyasi Mücadelesi (Mayıs 1954-Mayıs 1960)

The Political Struggle of Fatin Rüştü Zorlu (May 1954-May 1960)

Tekin ÖNAL*

Özet

Uzun yıllar Dışişleri'nin çeşitli kademelerinde aldığı görevler sayesinde siyasetin dikkatini çeken ve 42 yaşında NATO Daimi Delegeliğine atanan Fatin Rüştü Zorlu'nun hayatı 1950 yılında Demokrat Parti'nin iktidara gelmesiyle değişmiştir. Başbakan Adnan Menderes'le eşleri akraba olan Zorlu, ailesi ve çevresinin baskısı sonucunda siyasete girmeye karar vermiş ve 1954 yılında Demokrat Parti'den Çanakkale Milletvekili seçilerek Meclis'e girmiştir. Daha ilk döneminde Devlet Bakanlığı ve Başbakan yardımcılığı görevlerine layık görülen Zorlu, Fuat Köprülü'nün yerine Dışişleri Bakanlığı için en fazla adı geçen isim olmuştur. 1957 seçimlerinde de Çanakkale'den Milletvekili seçilen Zorlu, Menderes tarafından Dışişleri Bakanlığı koltuğuna oturtulmuştur. 27 Mayıs 1960 askeri darbesine kadar görevde kalan Zorlu, bu dönemde önemli işlere imza atmıştır. Kuşkusuz bunlar arasında Londra ve Zürih antlaşmaları ilk sırada gelmektedir. 27 Mayıs'la birlikte diğer tüm DP'liler gibi Yassıada'da yargılanan Zorlu, idama mahkûm olmuş ve cezasının infazı 16 Eylül 1961'de gerçekleştirilmiştir. Bu makalede Fatin Rüştü Zorlu'nun siyasete girişi, Dışişleri Bakanı olarak yaptığı işler, Yassıada'da yargılanması arşiv belgeleri, dönemin yerli-yabancı basını ve diğer kaynaklar ışığında değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Fatin Rüştü Zorlu, Demokrat Parti, Dışişleri Bakanlığı, Kıbrıs, Yassıada

Abstract

The life of Fatin Rüştü Zorlu, who has attracted attention of the politicians by undertaking many tasks at various levels in Ministry of Foreign Affairs for many years and assigned to NATO Permanent Delegation at his age of 42, has been changed by Democratic Party which has come to power in 1950. Zorlu was related to Prime Minister Adnan Menderes by their wives and he has decided to enter politics as result of the pressure put by his parents and environment. He has entered the Parliament after being elected as a deputy of Gallipoli. He has been appointed as the deputy Prime Minister and Minister of State in his first period and he was the most mentioned one, who has been expected to be the Minister of Foreign Affairs as a replacement of Fuat Köprülü. Zorlu has been elected as a deputy of Gallipoli in the 1957 elections again and chosen as the Minister of Foreign Affairs by Menderes. Zorlu has undertaken important works during this period and remained in power until the military coup of May 27th 1960. Certainly, the London and Zurich agreements come first among them. Zorlu has been put on trial in Yassıada with all other party members and sentenced to death. The execution of his sentence was carried out on September 16th 1961. In this article, the entry of Fatin Rüştü Zorlu into the politics, his work as a Minister of Foreign Affairs and his trial in Yassıada have been evaluated in consideration of the archival documents, local and international media of the period and other sources.

Keywords: Fatin Rüştü Zorlu, Democrat Party, Ministry of Foreign Affairs, Cyprus, Yassıada

* Dr. Yıldırım Beyazıt Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi Tarih Bölümü, E-mail: tekin_onal@hotmail.com

Giriş

Fatin Rüştü Zorlu, II. Abdülhamid devri Mirlivası İbrahim Rüştü Bey¹ ve Hatice Güzide Hanım'ın en küçük çocukları olarak 20.04.1910 tarihinde İstanbul'da dünyaya gelmiştir.² Çocukluk ve gençlik yılları Osmanlı Devleti'nin parçalanma sürecine girerek, savaştan savaşa sürüklendiği bir devirde geçen Zorlu'nun şahsiyeti, devletini ve milletini seven önemli bir "Devlet Adamı" olarak tebarüz etmiştir. Galatasaray Lisesi'ni bitirerek, Cenevre'de Hukuk, Paris'te de Siyasal Bilgiler eğitimi alan Zorlu'nun iyi derecede İngilizce ve Fransızca bilmesi 1932'de Dışişleri Bakanlığı'na memur olarak girmesi ve hızla yükselmesine vesile olmuştur. 30 Ağustos 1934'te Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin ilk Dışişleri Bakanı olan Tevfik Rüştü Aras'ın kızı Emel Hanım'la evlenen Zorlu, bir yıllık askerlik görevinin ardından mesleğine Hariciyenin Siyasi Daire'sinde devam etmiştir.

İkinci Dünya Savaşı'nın patlak vermesiyle Hatay meselesi ve Montreux Konferansı'na konu olan Boğazlar meselesi Türkiye'yi en çok ilgilendiren konular olmuştur. 22 Haziran-20 Temmuz 1936'da Montreux'de toplanan milletler arası Konferansa³ büyükelçilik sekreteri olarak katılan Fatin Rüştü Zorlu, buradaki başarılı çalışmasıyla, diğer heyet üyeleri gibi, takdirnameye layık görülmüştür.⁴ Montreux'de Türk Heyeti, Boğazlar Komisyonu'nun kaldırılarak, kontrolün Türkiye'ye devredilmesi ve Marmara ve Ege adalarının silahtan arındırılmasını kabul ettirmiştir.⁵ Öte yandan Zorlu, bir takdirname de yukarıda değinilen ve 26 Ocak-29 Mayıs 1937 tarihleri arasında Cenevre'de gerçekleştirilen⁶ Hatay Meselesi görüşmeleri sırasında almıştır.⁷ Böylece Zorlu'nun

1 İbrahim Rüştü Bey, Akabe krizi sırasında gösterdiği başarıdan dolayı Paşalığa terfi etmiş ve Abdülhamid'in yaverliğine layık görülmüştür. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul 1989, C. 2, s. 212.

2 *TBMM Tercümeihâl Varakası*, Devre X.

3 Montreux Konferansı hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Mehmet Gönübol-Cem Sar, "1919-1938 Yılları Arasında Türk Dış Politikası", Mehmet Gönübol (vd.), *Olaylarla Türk Dış Politikası*, 9. Baskı, Siyasal Kitabevi, Ankara 2000, s. 120-126.; Rifat Uçarol, *Siyasi Tarih (1789-2001)*, 7. Baskı, Der Yayınları, İstanbul 2008, s. 581-586.; Kudret Özersay, "Montreux Boğazlar Sözleşmesi", *Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşı'ndan Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar, C. 1 1919-1980*, Ed. Baskın Oran, İletişim yayınları, İstanbul 2001, s. 370-384.

4 Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras'ın Bakanlığa gönderdiği Takdirname yazısı şu şekildedir: "Montrö Konferansı esnasında Murahhas Heyetimize dâhil olan bütün arkadaşlarımızın çalışma tarzını takdir ettiğimi Montrö'den gerek Büyük Şefim Atatürk'e gerek Sayın Başvekilime çektiğim telgraflarda arz ve Büyük Millet Meclisi kürsüsünden bu arkadaşlara takdirlerimi ifade etmişim. Montrö Konferansı Heyetine dâhil bütün arkadaşların sicillerine bu takdirimin geçirilmesini rica ederim." Semih Günver, *Fatin Rüştü Zorlu'nun Öyküsü*, Bilgi Yayınevi, Ankara 1985, s. 160.

5 Özersay, *a.g.m.*, s. 384.

6 Cenevre Görüşmeleri için bkz. Gönübol-Sar, *a.g.m.*, s. 126-133.; Uçarol, *a.g.e.*, s. 589-594.

7 Takdirname şu şekildedir: "Hatay Meselesinin müzakeresi için Cenevre'ye giden HHjjjdvfhüdeyete terfik edilen mütehasıs Müşavir ve Kâtiplerin müzakere esnasında göstermiş oldukları liyakat ve hizmet dolayısıyla cümlesinin takdir buyurulması Heyet Reisi Siyasi Müsteşar ve Gazi Ayıntap Mebusu Numan Menemencioğlu tarafından 15/5/1937 tarihli telgrafla talep edilmiş ve 18/5/1937 tarihli ve 6/224 sayılı tel yazısıyla da Vekâletimize mensup arkadaşların birer takdirname ile taltifleri mukarrer bulunduğu bildirilmiş olmakla

Görüş

Akademik
Bakış

162

Cilt 8 Sayı 15
Kış 2014

mesleki başarıları birçok diplomat ve siyasinin dikkatini çekmeye başlamıştır. Önce Bern Büyükelçiliği'ne, ardından da II. Dünya Savaşı devam ederken Paris Büyükelçiliği Başkâtipliğine atanan Zorlu, burada edindiği istihbarat bilgilerini Ankara'ya ileterek, Türkiye'nin savaşta tarafsız kalmasına katkı sağlamıştır. Ardından Rusya ve Lübnan'da çeşitli görevlerde Türkiye'yi temsil eden Zorlu, Ankara'ya dönerek, 21 Mayıs 1946'da Bakanlığın Ticaret ve İktisat Dairesi'ne Genel Müdür olarak tayin edilmiştir.⁸ Dairenin Zorlu Genel Müdür oluncaya kadar pek de önemli bir Daire sayılmadığı, ancak Zorlu'dan sonra Dışişlerinin rolünün ön plana çıktığını anlatılmaktadır.⁹ Aynı zamanda Avrupa İktisadi İşbirliği Teşkilatı'na delege olarak atanan Zorlu, kısa bir zaman sonra burada Genel Sekreter olmuş, Aralık 1949'da da Ticaret ve İktisat Dairesi Başkanlığı'na tırmanmıştır. Ardından Mart 1951'de Milletlerarası İktisadi İşbirliği Teşkilatı'na Genel Sekreter olarak atanan Zorlu, Türkiye'nin dış ticaret ilişkileri konusunda Bakanlıkta dizginleri eline geçirmeye başlamıştır.¹⁰

1953 yazında Ankara'ya gelen Mahmut Dikerdem, Fatin Rüştü Zorlu'nun bu dönemdeki rolünü şu şekilde anlatmaktadır:

"O tarihte Fatin Rüştü Zorlu siyaset dünyamızda bir yıldız gibi parlamaya başlamıştı. Başbakan Adnan Menderes'in sağ kolu olmaya en kuvvetli aday görünüyordu. Gerçi henüz milletvekili seçilmediği için Bakanlık koltuğuna oturamamıştı ama bir Bakanınkinden daha çok yetki kendisine tanınmış, ekonomik politikayı avucunun içine almıştı. Resmi sıfatı 'Dışişleri Bakanlığı Ekonomik İşler Genel Sekreteri' idi. Böylece ilk kez Dışişleri iki Genel Sekreterle yönetiliyordu. Zorlu, Türkiye'nin dış ticaret ilişkilerinin düzenlenme işini Dışişleri Bakanlığı'nda toplamış, dizginleri eline almıştı. Bu iddialı ve aynı zamanda rizikolu girişimin üstesinden gelmek için de çevresinde yetenekli, sorumluluk üstlenmekten çekinmeyen, dinamik bir kadro oluşturmak amacındaydı..."¹¹

Fatin Rüştü Zorlu, Türkiye'nin NATO'ya girişiyle birlikte, 15 Mart 1952 tarihinde NATO nezdinde Türkiye Daimi Temsilciliği'ne atanmıştır.¹² Burada önemli işler başaran Fatin Rüştü Zorlu, özellikle Başbakan Adnan Menderes'in siyasete girmesi için yoğun baskısıyla karşılaşmış, ancak başta buna pek sıcak

keyfiyetin mezkûr Heyete Memur edilen Fatin Rüştü Zorlu, Abdullah Zeki Polar, Tarık Emin Yenisyay, Cemil Vafi, Haydar Görk ve Şemseddin Mardin'in sicillerine işaret edilmesine müsaade buyurulmasını saygılarımla dilerim." Günver, a.g.e., s. 160-161.

8 Havva Eltetik, *Fatin Rüştü Zorlu*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta 2009, s. 27.

9 Mahmut Dikerdem, *Hariciye Çarkı*, Cem Yayınevi, İstanbul 1989, s. 77-78.

10 Eltetik, a.g.t., s. 27-29.

11 Dikerdem, a.g.e., s. 113-114.

12 *Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi*, Fon Kodu: 030.18.01, Yer Numarası: 128.119.4. (Bu dipnottan itibaren "Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi" kısaltılarak "BCA" şeklinde kullanılacaktır. Eğik çizginin (/); sol tarafı fon kodunu, sağ tarafı ise yer numarasını ifade edecektir.; Rasim Koç, *Fatin Rüştü Zorlu'nun Hayatı ve Siyasi Faaliyetleri*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 2009, s. 8-14.; *Milliyet Gazetesi*, 28 Mayıs 1952, S. 1.; Fatin Rüştü Zorlu'nun siyasete girmeden önceki tüm mesleki faaliyetleri için bkz. *TBMM Tercümeihal Varakası*, Devre X.

bakmasa da çevresinden gelen olumlu tepkiler karşısında seçimlere katılma kararı almıştır. Ancak bu kararı alması hiç de kolay olmamıştır. 1954 başlarında yakın arkadaşı Semih Günver'i Paris'ten arayan Zorlu, Ankara'ya çağrıldığını, kendisiyle konuşacak çok önemli bir meselenin bulunduğunu ve havaalanına gelmesini istemiştir. Uçaktan inen Zorlu, Günver'e "Adnan Bey, beni çağırıldı. Galiba, Mayıs seçimlerine katılmamı, siyasi hayata atılmamı isteyecek. Ben kendisinden böyle bir talepte bulunmadım. İsrar ederse reddetmem zor olur. Bazı tereddütlerim var. Sen ne dersin?" şeklinde durumu izah etmiştir. Günver ise;

"Kabul etmeyin, dedim. 44 yaşındasınız. Mesleğin zirvesine ulaştımsınız. Görevinizde başarılı, özel hayatınızda mutlusunuz. Emekli olmanız için önünüzde 21 yıl var. Meslekte daha büyük başarılarla namzetsiniz. İç politikada harcanırsınız. Dışardan, Başbakanın akrabası olarak Meclis'e gireceksiniz, muhtemelen bakan olacaksınız, tipiniz, konuşmanız, asabi mizacınız, dışlanacaksınız. Dostunuz olmayacak ve sizi evvela mensup olacağınız partinin adamları yiyeceklerdir" karşılığını vermiştir.¹³

Ancak bu karşılık Zorlu'nun pek hoşuna gitmemiştir ve O, Menderes'in ısrarı ve yakın akrabalarının baskısına dayanamayarak aday olmayı kabul etmiştir.

2 Mayıs 1954'te yapılan ve oy kullanan 9 095 617 kişiden 5 313 659'unun oyunu alan Demokrat Parti yine tek başına iktidar olmayı başarmıştır. Demokratlar bu sonuçla oyların %58,4'ünü alarak 503 milletvekili kazanırken, Cumhuriyet Halk Partisi %34,1'le 31, Cumhuriyetçi Millet Partisi %5,3'le 5 ve Bağımsızlar da 0,6'lık oy oranlarıyla 2 milletvekili kazanmıştır.¹⁴ Fatin Rüştü Zorlu ise aday olduğu Çanakkale'de oy kullanan 131 869 kişiden 80 744'ünün oyunu alarak DP listesinden milletvekili seçilmiştir.¹⁵

Londra Konferansı ve 6-7 Eylül Olayları

2 Mayıs 1954 seçimlerinin hemen ardından kurulan 21. Cumhuriyet Hükûmetinde Devlet Bakanı ve Başbakan Yardımcılığı görevlerine getirilen Fatin Rüştü Zorlu,¹⁶ Başbakan Adnan Menderes tarafından aslında Dışişleri Bakanlığı için düşünülmekteydi. Ancak bu durum parti içindeki dengeleri sarsabilir endişesiyle belki de Fuat Köprülü'nün Bakanlıktan kendi isteğiyle vazgeçmesi beklendi. Zaten Menderes, Zorlu'yu Kıbrıs Meselesi konusunda görevlendirerek, Köprülü'ye mesajını vermişti.¹⁷ Hatta Menderes kısa süre sonra Amerika

13 Günver, *a.g.e.*, s. 46.

14 Türkiye İstatistik Enstitüsü, *İstatistik Göstergeler 1923-2011*, Türkiye İstatistik Kurumu Matbaası, Ankara 2012, s. 117-120. (Bu dipnottan itibaren "Türkiye İstatistik Enstitüsü" kısaltılarak "TÜİK" şeklinde kullanılacaktır.)

15 TBMM Arşivi Sicil Dosyası, Defter No: 249.

16 Serhan Yücel, *Demokrat Parti, Ülke Kitapları*, İstanbul 2001, s. 107.; Rıfık Salim Burçak, *On Yılın Anıları (1950-1960)*, Nuru Matbaacılık, Ankara 1998, s. 220., Ayrıca Bakanlar Kurulu için bkz. TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: X, Cilt: 1, İçtima: F., Tarih: 17.V.1954, s. 17-18.; *Milliyet Gazetesi*, 18 Mayıs 1954, s. 1.

17 Hüseyin Bağcı, *Türk Dış Politikasında 1950'li Yıllar*, Genişletilmiş 2. Baskı, ODTÜ Geliştirme Vakfı

Gör

Akademik
Bakış

164

Cilt 8 Sayı 15
Kış 2014

Birleşik Devletleri ziyaretine giderken yanına Köprülü yerine Zorlu'yu alarak, niyetini daha da açık bir şekilde göstermiştir.¹⁸ Nitekim Köprülü de Zorlu'ya cephe alarak tepkisini göstermiştir. Ancak görevlendirmeden sonra Dışişleri ile ilgili toplantılara katılmaya başlayan Zorlu, Kıbrıs meselesiyle ilgili Bakanlıkta bir komisyon kurdurtmuştur. Fatin Rüştü Zorlu, Rüştü Erdelhun, Muharrem Nuri Birgi, Settar İlksel, Orhan Eralp ve Mahmut Dikerdem'den müteşekkil Komisyonun temel ilkeleri ise şu şekilde özetlenmiştir:

- 1- Kıbrıs üzerinde en az Yunanistan kadar hak sahibi olduğumuzu belgeleri ile kanıtlamak ve dünya kamuoyuna duyurmak,
- 2- Dava çözülene kadar Kıbrıs Türklerine gerekli her türlü yardımda bulunarak baskıya dayanma güçlerini artırmak.

Diğer taraftan "Beyaz Kitap" adıyla hazırlatılan ve Türk görüşünü içeren kitabın dış temsilciliklere gönderilerek, dünya kamuoyunun bundan haberdar edilmesini amaçlayan Fatin Rüştü Zorlu, Dışişleri'nde iki başlı bir yönetimin ortaya çıkmasına da neden olmuştur.¹⁹

Kuşkusuz bu dönemin dış politikasını Kıbrıs meselesi belirlemiştir. Her ne kadar Dışişleri Bakanı Fuat Köprülü "Türkiye'nin Kıbrıs'a ilişkin bir sorunu yoktur" şeklinde talihsiz bir beyanat vermiş olsa da Ada'da yaşanan olaylara Türkiye'nin tepkisiz kalması düşünülemezdi. Yunanistan'ın Kıbrıs'ı ilhak etme düşüncesi ve meseleyi 1954 Eylülünde Birleşmiş Milletlere taşımasıyla Ada üzerindeki anlaşmazlık uluslararası arenaya taşınmıştır.²⁰ Bununla birlikte, Türkiye'nin bu tarihe kadar çözüme yönelik politikalarının Yunanistan'ı ENO-SİS hayalinden vazgeçiremeyeceği ve Kıbrıs'ta Türklere yönelik saldırıların durdurulamayacağı anlaşılmıştır. Artık Kıbrıs meselesi her iki ülke iç politikalarını da etkileyecek ve şiddete varan sonuçlar doğuracaktır.²¹

İki temel noktaya dayandırılan Türkiye'nin Kıbrıs politikasında ilk unsur adada yaşayan Kıbrıs Türkleri ile Türkiye arasındaki ortak sosyo-kültürel bağlardır. Bu bakımdan Türkiye, adada yaşayan Kıbrıs Türklerinin güvenliğini ve

Yayımları, Ankara 2001, s. 109.

18 *Milliyet Gazetesi*, 26 Mayıs 1954.

19 Bağcı, *a.g.e.*, s. 109.

20 23 Eylül 1954 tarihinde Birleşmiş Milletler Sevk Komitesi'nde Yunan başvurusunun gündeme alınıp alınmaması konusu görüşülmüş ve ertesi gün Genel Kurul'da yapılan oylamada 19 red ve 12 çekimser oya karşılık 30 oyla kabul edilmiştir. Oylamada Yugoslavya, Sovyetler Grubu, Irak hariç Arap Grubu, Birmanya, Endonezya, Filipinler ve Meksika Yunan görüşüne olumlu oy verirken, Avustralya, Belçika, Danimarka, Dominik Cumhuriyeti, Fransa, Güney Afrika Cumhuriyeti, Hollanda, İsveç, Kanada, Kolombiya, Liberya, Lüksemburg, Norveç, Paraguay, Peru, Şili, Türkiye ve Yeni Zelanda ise İngiliz görüşüne olumlu oy vermişlerdir. Amerika, Arjantin, Bolivya, Brezilya, Habeşistan, Hindistan, Irak, İran, Pakistan, Panama ve Venezüella da çekimser oy kullanan devletler olmuştur. Mustafa Ekincikli, *İnönü-Bayar Dönemleri Türk Dış Siyaseti*, 2. Baskı, Berikan Yayınları, Ankara 2010, 286.

21 Erol Mütercimler-Mim Kemal Öke, *Düşler ve Entrikalar, Demokrat Parti Dönemi Türk Dış Politikası*, Alfa Basım Yayım Dağıtım, İstanbul 2004, s. 296-297.

haklarını korumalıdır.²² Diğer faktör ise adanın stratejik konumunun Türkiye'nin güvenliği açısından taşıdığı önemdir. Türkiye'nin savunma stratejilerinde Kıbrıs ayrı bir öneme sahiptir. Ahmet Davutoğlu'nun ifadesiyle Kıbrıs, Türkiye'nin "hayat damarının kalbinde" yer almaktadır. O'na göre üzerinde durulması gereken diğer önemli bir unsur da Kıbrıs'ın küresel ve bölgesel çıkar hesaplarının merkezinde yer alan bir ada konumunda olmasının Türkiye'nin güvenlik stratejileri açısından doğurduğu sonuçlardır. Bu bağlamda Kıbrıs Adasının Türkiye için stratejik önemi "Hazar-Karadeniz-Boğazlar-Ege Denizi-Doğu Akdeniz-Süveyş-Basra Körfezi hattından oluşan yakın deniz kuşağı ile ilgili genel bir deniz stratejisinin kilit bir unsuru" olarak algılanmaktadır²³

Yunanistan'ın 16 Ağustos 1954 tarihinde Kıbrıs'la ilgili olarak "Halkların hak eşitliği ve kendi kaderlerini tayin ilkesinin BM'nin gözetimi altında Kıbrıs Adası halkına uygulanması" adıyla Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'na sunduğu öneri, "... Şimdilik Kıbrıs sorunuyla ilgili bir karar alınmasının uygun olmadığı dikkate alınarak, maddenin daha fazla ele alınmamasını kararlaştırmıştır" ifadeleriyle reddedilmiştir.²⁴ Karar sonrası Türkiye, Türk-Yunan ilişkilerini bozulabilir düşüncesiyle, İzmir'in kurtuluşu gününün kutlanmasını yasaklamış ve Başbakan Adnan Menderes "9 Eylül'ün kutsal anlamını herhangi bir şekilde siyasi buhrana alet etmek milli vicdanımızı tedirgin edecektir" açıklamasında bulunmuştur.²⁵

Ancak Türkiye'nin çabaları pek işe yaramamış ve Yunan terör örgütü EOKA 1955'te Ada'da vahşet kampanyası başlatınca İngiltere, konuyu görüşmek üzere 30 Haziran'da Türk ve Yunan temsilcilerini Londra'da yapılacak bir konferansa davet etmiştir.

Londra Konferansı'nda Türk heyetinin başkanı olarak görevlendirilen Fatin Rüştü Zorlu,²⁶ 28 Temmuz 1955 tarihli ve Başbakan Adnan Menderes'e yazdığı "Yeni vazifeme tayinim dolayısıyla gösterdiğiniz teveccüh ve itimada arzı teşekkür eder hürmetle ellerinizden öperim" şeklindeki telgrafıyla memnuniyetini dile getirmiştir.²⁷ Konferansın konusuyla ilgili Menderes, Ocak 1955'te Irak Başbakanı Nuri Sait'le Bağdat Paketi üzerinde görüşmelerde bulunurken, Kıbrıs'ta İngiliz yönetiminin devam etmesini tercih ettiğini beyan etmiş, Zorlu ise katıldığı konferansta İngiliz hâkimiyetinin sona ermesi halinde, Adanın tamamının Türk tarafına iade edilmesi gerektiğini belirtmiştir.²⁸ Menderes diğer taraftan Londra Konferansı'na birkaç gün kala 24 Ağustos'ta Kıbrıs Türklerine yapılması

22 Nazım Güvenç, *Kıbrıs Sorunu, Yunanistan ve Türkiye*, Çağdaş Politika Yayınları, İstanbul 1984, s. 124.

23 Ahmet Davutoğlu, *Stratejik Derinlik: Türkiye'nin Uluslararası Konumu*, 45. Baskı, Küre Yayınları, İstanbul 2010, s. 179-180.

24 Mütercimler-Öke, *a.g.e.*, s. 311-312.

25 Feroz ve Bedia Turgay Ahmad, *Türkiye'de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi 1945-1971*, Bilgi Yayınevi, Ankara 1976, s. 128.

26 *BCA*, 030.18.1.2/140.80.3.

27 *BCA*, 030.01/19.109.11.

28 William Hale, *Türk Dış Politikası 1774-2000*, (çev. Petek Demir), Mart Matbaası, İstanbul 2003, s. 132.

Görüş

Akademik
Bakış

166

Cilt 8 Sayı 15
Kış 2014

muhtemel bir Rum saldırısında Ada'daki Türk toplumunun savunmasız bırakılmayacağını dile getirmiştir.²⁹

25 Ağustos'ta CHP Genel Başkanı İsmet İnönü İstanbul'da "Kıbrıs'taki kardeşlerimizin can ve mallarını tehlikeden korumak için Hükûmetin alacağı bütün önlemlerde beraberiz. Kıbrıs Konferansında haklarımızı korumak ve kurtarmak yolunda hükûmeti bütün cabalarını da destekleriz"³⁰ ifadelerini kullanırken, bu açıklamadan iki gün sonra, yani 27 Ağustos 1955 tarihinde ise Başbakan Adnan Menderes, Fatin Rüştü Zorlu'ya yazdığı şifrede Kıbrıs'la ilgili şunları ifade etmiştir:

"...Memlekette hâkim olan heyecan ve yaptığım beyanatın bütün memleketçe tam bir tasviple karşılanmış olması başka türlü hareket etmek, yani asgari şartımızın Kıbrıs'ta statükonun muhafazasıdır şeklindeki mutlak ve kati ifadenin gayri mahsus bir şekilde dahi hududu haricine çıkmanın hükûmetimiz için asla bahis mevzuu olmayacağı aşikârdır. Memleketin büyük bir heyecanla ve yek vücut olarak üzerinde durduğu Kıbrıs davasının görüşülmesindeki nokta-i nazarımızı liyakatle müdafaa edeceğinizden emin bulunuyorum. Sizin ve Milli Müdafaa Vekilimizin muhabbetle gözlerinizden öper, arkadaşlarınızla birlik cümlelerinize muvaffakiyetler temenni ederim."³¹

Diğer taraftan Londra Konferansı'na Türk heyetinin başında Dışişleri Bakan Vekili olarak katılan Fatin Rüştü Zorlu, Londra'da şu açıklamayı yapmıştır:

"...Şarkî Akdeniz'in şimal muntikasındaki emniyet, bilhassa Londra konferansında bir araya gelen bu üç devletin samimî ve sıkı işbirliğiyle kabildir. Çünkü bu devletlerin bu muntıkada bulunan arazileri birbirlerine öylesine girifttir ki aralarında tam bir ittifadın bulunup bulunmadığına göre, müdafaaları mütekabilen ya zayıflar veya kuvvetlenir. Bu sebeple bu devletler arasında tam bir itimat ve mütekabil emniyet hissi hüküm sürmelidir. Arada mevcut bütün dost okullara rağmen maalesef bugün kesif bulutların mevcut olduğu bir hakikattir. Londra konferansı bulutların dağılmasına hizmet edebilirse muvaffak olmuş adolunabilir."³²

Konferansta Türk tezi, Yunan tarafı yerine İngiltere'nin muhatap alınacağı üzerinde dururken, eğer Kıbrıs bir devlete devredilecekse bu devletin Yunanistan değil, Türkiye olması gerektiğini savunmuştur. Ortaya atılan üç görüşün birbirinden tamamen farklı olması Konferans'ta anlaşma zemini bulunama-

29 Vatan Gazetesi, 25 Ağustos 1955, s. 1. ; Menderes devamla şunları dile getirmiştir:

"... Şurasının herkesçe açık olarak bilinmesi gerekir ki, Türkiye sâhillerinin büyük bir kısmı, başka devletlere ait gözleme ve tehdit araçlarıyla çevrilmiş bulunuyor. Bir Kıbrıs sahâsı bugün güvenli görülmektedir. Bu bakımdan, Kıbrıs, Anadolu'nun devamından ibarettir ve onun güvenliğinin esas noktalarından biridir. Bu nedenle, bugün Kıbrıs'ın el değiştirmesi söz konusu ise, bunun etnik esaslara değil, çok daha önemli gerçeklere ve gerçeklere göre kararlaştırılması ve Türkiye'ye geri verilmesi gerekecektir... Fakat şurasını da kesinlikle belirtiyim ki, bu memleketin, Kıbrıs'ın statükosunda bugün için, hatta yarın için memleketimiz aleyhine olabilecek bir değişikliğe kesinlikle tahammülü yoktur. Ayın Tarihi, Sayı: 261, Ağustos 1955, s. 170.

30 Ulus Gazetesi, 25 Ağustos 1955, s. 1.

31 BCA, 030.01/1.8.19.

32 "Fatin Rüştü Zorlu'nun Londra'daki Beyanâtı (26 Ağustos 1955)", Ayın Tarihi, Sayı: 261, Ankara, Ağustos 1955, s. 170-173.

masına neden olmuş, ancak Konferans'ın iki önemli sonucu olmuştur. Bunlar: Kıbrıs'ın artık uluslararası bir sorun haline gelmesi ve meselede Türkiye'nin de taraf olduğunun Yunanistan tarafından kabul edilmesidir. Öte yandan Konferans'ın yapıldığı sırada Selanik'teki Türk Konsolosluğu'nun bahçesinde patlayan bomba ve ardından gelişen olaylar 6-7 Eylül hadiselerinin başlama-sına ve Londra Konferansı'nın kendiliğinden sona ermesine neden olmuştur.³³ Olaylar üzerine açıklama yapan Fatin Rüştü Zorlu, "Bütün çabalarımız, Londra'da elde ettiğimiz başarı bir gecede heba olup gitti" demiş, ancak Londra Konferansı, sonuçsuz bile kalsa, Türkiye'nin söz ve hak sahibi olduğunu uluslararası anlamda ilk kez ortaya koyduğu şeklinde yorumlanmıştır.³⁴ Artık Kıbrıs'ın gelecekteki statüsü ve yönetim şeklini kimlerin saptayacağı belirlenmiştir.³⁵

Üniversite gençlerinin kurduğu ve örgütlediği Türk Talebe Federasyonu ve Milli Türk Talebe Birliği gibi dernekler, olayın üzerine giderek mitingler düzenlemiş ve halkın bu coşkuya katılmasını sağlamıştır. Mitingler sırasında atılan "Kıbrıs Türktür, Türk kalacaktır" sloganı, 1955'ten sonra yerini "Ya Taksim, Ya ölüm" söylemine bırakmış ve hem Türkiye'de, hem de Yunanistan'da sorun büyüyerek devam etmiştir. Atatürk'ün Selanik'te bulunan evine bir Türk istihbarat ajanı tarafından konulan bomba, 6-7 Eylül tarihlerinde İstanbul'da azınlıkların ev ve işyerlerinde görülmemiş bir yağma ve talana sebep olmuştur. Olayları yatıştıramayan Hükûmet, Anayasa'nın 86. Maddesine dayanarak İstanbul, Ankara ve İzmir'de sıkıyönetim ilan ederek, olaylara neden olarak solcuların tahrikini göstermiştir.³⁶ Ardında da Aziz Nesin, Kemal Tahir, Asım Bezirci gibi aydınlar gözaltına alınarak, uzun süre hapisanede tutulmuşlardır. Netice itibarıyla 6-7 Eylül Olayları, çok kültürlü bir yapıya sahip olan İstanbul'un bu yapısını sona erdirmiş ve başta Rumlar olmak üzere, azınlıklar Türkiye'yi terk etmişlerdir. İstanbul'da kalan son azınlıklar da 1960 sonrası kurulan İnönü Hükûmetleri zamanında çıkarılan bir kararla yurtdışına gönderilmişlerdir.³⁷

Bu dönemde Hükûmet, o kadar ileri gitmiştir ki, olayları solcuların çıkardığını ispatlamak için Amerika'dan uzamanlar getirilmiş, ancak Amerikalıla-

Görüş

Akademik
Bakış

168

Cilt 8 Sayı 15
Kış 2014

33 Ekincikli, *a.g.e.*, s. 298-299. ; Cihat Göktepe, "Demokrat Parti Dönemi İç ve Dış Siyasi Gelişmeler (1950-1960)", *Osmanlı'dan İkibinli Yıllara Türkiye'nin Politik Tarihi: İç ve Dış Politika*, Savaş Yayınevi, Ankara 2009, s. 379.

34 Mütercimler-Öke, *a.g.e.*, s. 317.

35 *Vatan Gazetesi*, 31 Ağustos 1955.

36 Olaylarla ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Mete Tunçay (Vd.), *Cumhuriyet Ansiklopedisi 1923-2000, C. 2/1941-1960*, 5. Baskı, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2005, s. 268-271. ; Olaylar sırasında birkaç yaşlı Rum ölürken, 35 kişi yaralanmış, toplamda 5622 bina tahrip edilmiştir. Maddi hasar yaklaşık 300 Milyon Dolar olarak hesaplanırken, Türklerin uluslararası prestiji derin yara alarak "Barbar Türkler" sloganı her tarafa duyulur olmuştur. Melek Fırat, 6-7 Eylül Olayları, *Türk Dış Politikası...*, s. 601. ; Ayrıca İstanbul'da 5.000 dükkân ve 7 kilise tahrip edilirken, aynı anda 52 yerde yangın çıkarılmıştır. Faruk Poyraz, *Atatürk'ün Dava Arkadaşı, Türkiye'nin İlk Başbakanı İsmet İnönü*. Nokta Kitap, İstanbul 2008, s. 248.

37 Tefvik Çavdar, *Türkiye'nin Demokrasi Tarihi: 1950'den Günümüze*, 4. Baskı, İmge Kitabevi, Ankara 2008, s. 50-51.

rın "Komünistler bu kadar güçlü olsaydı ihtilal yaparlardı" görüşü üzerine, bu düşünceden vazgeçilmiştir.³⁸ Diğer taraftan 12 Eylül'de olağanüstü toplanan Meclis görüşmelerinden sonra Hükûmet adına konuşan Fuat Köprülü, gösterilerden haberdar olduklarını, gerekli önlemlerin alındığını, ancak baskınların önüne geçilemediğini itiraf etmiştir. Aynı şekilde Başbakan Menderes de olaylardan haberleri olduğunu belirterek, "Maddi zararları karşılarken, zararın manevi tarafını da işin ve meselenin gerçek mahiyetini ortaya çıkarmak ve bu olayın Türk eseri olmadığını bütün dünyaya ispat etmek suretiyle gidermiş olacağız" ifadelerini kullanmıştır.³⁹

6-7 Eylül olaylarının nasıl çıktığı ve kimler tarafından tertip ve tahrik edildiği o dönemde de, günümüzde de henüz aydınlatılmamış bir meseledir. Başta İstanbul, İzmir ve Ankara'da aynı saatlerde başlayan olaylar, bu yönüyle önceden düzenlenmiş bazı tahriklerin eseri olduğunu göstermektedir. Öyle görünüyor ki bu tahrikler yüksek makamlar tarafından düşünülmüş ve hazırlanmıştır. Fakat işin bu kadar büyüyeceği ve önlenemez hale geleceğini, bu olayları tertipleyenlerin bile aklına gelmemiştir. Bu düşünceyi savunan dönemin gazeteci ve aydın kesimi, olayların Hükûmetin kendisi tarafından düzenlendiği kanısını daima savunmuşlardır. Bu konuda, 1950'de DP milletvekili seçilen, ancak 1953 yılında ülke kalkınması için verdiği kanun teklifi kabul edilmeyince hem DP'den, hem de milletvekilliğinden istifa eden Ahmet Hamdi Başar'ın "Yaşadığımız Devrin İyüzü"⁴⁰ adlı eserinde verdiği bilgiler dikkate değerdir.⁴¹ Dışişleri Bakanı Fuat Köprülü, Yassıada Mahkemelerinde olaylarla ilgili "Hadiseler Fatin Rüştü Zorlu'nun ilhamı ile Menderes ve Gedik tarafından tertiplenmiş"⁴² şeklinde yaptığı açıklamayla çok boyutlu bir tartışma yaratmış, yargılamalar sonunda ise Mahkeme, 6-7 Eylül davası ile ilgili olarak Fatin Rüştü Zorlu hakkında; "6-7 Eylül olayından dolayı Türk Ceza Kanunu'nun 64 ve 517'nci maddeleri gereğince takdiren ve teşdiden 4 sene hapsine ve 250 lira ağır para cezası alınmasına, husule gelen zarar pek fahiş olduğundan 522'nci madde icabınca yarısı arttırılarak 6 sene hapsine ve 375 lira ağır para cezası alınmasına oy birliği ile" kararını vermiştir.⁴³

38 Ahmet Turan, *Darbe Arası Türkiye: 27 Mayıs, 12 Mart, 12 Eylül Anılar Cözlemler Tanıklıklar*, Resital Yayınları, İstanbul 2007, s. 50.

39 Meclis görüşmelerinde muhalefet lideri İsmet İnönü de bir konuşma yaparak, şunları söylemiştir: "Bugün millet ve devlet olarak, şan ve şerefle parlayan varlığımızı savunmaya mecburuz. Elbirliğiyle, adaletle talhimimizi kurtarmalıyız. Büyük Millet Meclisi, temiz bir vatan kaygısının kaynağı olarak bütün milletin gayretlerini eğer isterse kendi etrafında toplayabilir." Poyraz, *a.g.e.*, 248-249.

40 Başar, burada olayların iktidar tarafından tertip edildiği, ancak sonucun bu kadar vahim olacağını hesaplanmadığını ortaya koymuştur. Ahmet Hamdi Başar, *Yaşadığımız Devrin İyüzü*, Ayyıldız Matbaası, Ankara, 1960.

41 "6/7 Eylül hadiselerinin, iktidar tarafından tertiplenmiş olduğu, daha ilk günden belli olmuştur. Yalnız neticenin bu kadar vahim olacağını düşünmemişlerdi. Kıbrıs meselesi dolayısıyla, halkın galeyana halinde gösterilmesinden ne fayda umuluyordu? Bunun üzerinde durmadan, sadece bu ayaklanma hadisesinin, iç politikada şiddetli tedbirler almaya, Menderes iktidarını ve diktatörlüğünü takviyeye yarayacağı şüphesizdi...", Başar, *a.g.e.*, s.

42 *Yeni Sabah Gazetesi*, 5 Haziran 1960, s. 1.; Yassıada yargılamaları yurtdışında da yakından takip edilmiştir. bkz. *New York Times Gazetesi*, 24 Ekim 1960.

43 *BCA*, 010.09/93.288.3.

Gazi

Akademik
Bakış

169

Cilt 8 Sayı 15
Kış 2014

Diğer taraftan 1954 seçimleriyle birlikte DP içinde, önemli bir muhalefet baş göstermiş, 6-7 Eylül olaylarından sonra Fuat Köprülü, Fevzi Lütfü Karaosmanoğlu, Fethi Çelikbaş, Feridun Ergin ve Mükerrerem Sarol gibi DP'nin önde gelenleri parti yönetimini çok sert bir biçimde eleştirmeye başlamışlardır. Bu eleştiriler ise kısa zamanda karşılığını bulmuş ve partiden ihraç edilen dokuz kişiye diğer muhaliflerden on kişi daha katılarak, 20 Aralık 1955'te Hürriyet Partisi kurulmuştur. Parti içinde Ekrem Hayri Üstündağ, Fevzi Lütfü Karaosmanoğlu, İbrahim Öktem, Turhan Güneş, Fethi Çelikbaş, Ekrem Alican gibi ünlü isimler yer almıştır. Kısa bir süre sonra DP'den kopmalar artmış ve Hürriyet Partisi, CHP'nin milletvekili sayısını geçerek ana muhalefet partisi konumuna yükselmiştir.⁴⁴

Partideki huzursuzlukların artması üzerine, DP Meclis Grubunun 29 Kasım 1955'te yaptığı ve yaklaşık 6,5 saat süren toplantısı sonucunda bakanlarını feda etmek pahasına grubun güvenoyunu alan Adnan Menderes yeni bir hükümet oluşturmak üzere istifa etmiştir. Toplantıda grubun boy hedefi haline gelen İktisat ve Ticaret Bakanı Sıtkı Yırcalı, Maliye Bakanı Hasan Polatkan ve Devlet Bakanı ve Başbakan Yardımcısı Fatin Rüştü Zorlu istifa etmek zorunda kalmışlardır. Hükümeti alkışlar arasında deviren grup, Menderes'e ezici bir çoğunlukla güvenoyu vermiştir. Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ın hükümeti yeniden kurmakla görevlendirdiği Menderes'in yeni kabinesi 8 Aralık'ta açıklanmıştır.⁴⁵

Yeni Hükümetle birlikte Türkiye'nin Kıbrıs politikasında değişikliğe gidilmiş ve Türkiye bu tarihe kadar sürdürdüğü statükonun devamını öngören politikayı terk ederek, kendi kaderini belirleme ilkesinin her iki halka da eşit şekilde uygulanması tezine yönelmiştir. İzleyen dönemde ise İngiltere'nin taksimi destekleyici söylemlerinde esneklik göstermeye başlamasıyla birlikte, İngiltere'nin Adada egemenliğini sağlamak adına Yunanistan ve Rumlarla kendi kaderini tayin etme hususunda anlaşabileceğini göz önünde bulunduran Türkiye, 1959 Zürih ve Londra Antlaşmalarına kadar taksim tezinde ısrarcı bir yaklaşım benimsemiştir.⁴⁶

Zorlu'nun Dışişleri Bakanlığı ve Kıbrıs Meselesi

1954 seçiminden yenik çıkan partiler, 1956'dan itibaren kendi aralarında nasıl bir güç birliği yapabileceklerinin hesabını yapmaya başlamışlardır. Partiler arasında bazı hususlarda görüş ayrılıkları olurken, bazen de birlik olarak İktidara karşı seslerini yükseltmişlerdir. Bu durum karşısında DP ise daha sert

44 İsmet İnönü, *Defterler (1919-1973) I. Cilt*, Yay. Haz. Ahmet Demirel, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2008, s. 646-647.

45 "Görüşmelere on dakikalık bir ara verildikten sonra, Menderes bakanların kendisine 'Biz istifa edelim, sen de kendini grubun kararına terk et' diyerek toptan istifa ettiklerini açıkladı. Menderes'in kendi kaderini grubun oylarına terk ettiğini açıklaması grup üzerinde etkili oldu ve gergin ortam bir anda yumuşadı." İnönü, a.g.e., s. 648-649.

46 Şükrü Sina Gürel, *Kıbrıs Tarihi (1878-1960) Kolonyalizm, Ulusçuluk ve Uluslararası Politika 1-2*, Kaynak Yayınları, İstanbul 1984, s. 178.

Görüş

Akademik
Bakış

170

Cilt 8 Sayı 15
Kış 2014

tedbirlere başvurma yolunu seçmiştir. Öncelikle siyasi partilere baskı artarken, ardından basından da birtakım kimseler tutuklanarak cezaevlerine konulmuştur. İstanbul Gazeteciler Sendikası'nın kapatılmasının ardından, bazı işçi sendikaları da Sendikalar Yasası bahane gösterilerek kapatılmıştır. Birçok yüksek yargıcın emekliye sevk edilmesi ise Demokrat Parti'nin yargı üzerindeki baskısını artırdığı şeklinde yorumlanmıştır.⁴⁷ Öte yandan Başbakan Adnan Menderes ile Dışişleri Bakanı Fuat Köprülü'nün her geçen gün daha açılan araları 1956 Haziranında Köprülü'nün istifasını getirmiştir. 20 Haziran'da Köprülü'nün Dışişleri Bakanlığı'ndan çekildiği haberi,⁴⁸ 21 Haziran'da Hükûmet tarafından da onaylanmış ve yerine Ethem Menderes vekâlet etmeye başlanmıştır.⁴⁹

Diğer taraftan 5 Eylül 1957 tarihinde bir araya gelen muhalif partiler yayımladıkları bir bildiriyle güç birliği yapacaklarını ilan etmişlerdir. Önce İsmet İnönü'nün Heybeliada'daki evinde on gün içinde yedi toplantı gerçekleştirerek strateji belirleyen muhalefet partileri,⁵⁰ ardından ise CMP Genel Merkezi'nde buluşmuşlardır. CHP adına İsmet İnönü, Kasım Gülek ve Turgut Göle, CMP adına Fuat Arna, Ahmet Bilgin ve Nurettin Ardıçoğlu, HP adına ise Fevzi Lütfi Karaosmanoğlu, Enver Güreli ve İbrahim Öktem, CMP Genel Merkezi'nde gerçekleştirilen toplantıya katılmışlar ve 2 saat süren toplantının sonunda neşre edilen tebliği kamuoyuna ilan etmişlerdir.⁵¹

Bildirinin yayınlanmasından bir gün sonra, 6 Eylül 1957 günü DP kuru-
cularından Fuat Köprülü partisinden istifa ederek, basına "Programdan ayrılmış,
eski hüviyetini tamamen değiştirmiş olan bugünkü DP zihniyeti ile uyusmak benim için
imkânsız olduğu cihetle DP'den çekiliyorum. Demokrasi nizamına iman etmiş bütün Türk
vatandaşlarının, aralarındaki her türlü ihtilafları bir tarafa atarak bu gaye (Menderes'i
devirme gayesi) uğrunda işbirliği yapmaları bir vatan borcudur" demecini vermiştir.⁵²

47 İsmet İnönü, *Defterler(1919-1973)*, 2. Cilt, Yay. Haz. Ahmet Demirel, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2008, s. 723-725.

48 *Milliyet Gazetesi*, 20 Haziran 1956, s. 1.

49 *Milliyet Gazetesi*, 21 Haziran 1956, s. 1.

50 Cem Eroğul, *Demokrat parti Tarihi ve İdeolojisi*, İmge Kitabevi, Ankara 2003, s. 198.

51 Muhalefetin seçimlerde iktidara geldiği takdirde, mahkeme istiklali, hâkim teminatı, sendika hürriyeti, grev hakkı gibi temel hak ve hürriyetlerin anayasal güvence altına alınarak, vatandaşlar arasında fark gözetmeyen, tarafsız bir idare gerçekleştirecekleri, sözleriyle başlayan bildiriye güç birliğinin lüzumu izah edilmiş ve Anayasa'nın değiştirilmesi konusunda anlaştıkları noktaları şu şekilde izah etmişlerdir:

1. Vatandaş hak ve hürriyetleri ile ilgili anayasa hükümlerinin daha sarîh ve teminatlı bir hale getirilmesi suretiyle bu hak ve hürriyetlerin hususi kanunlarla zedelemesinin önlenmesi.

2. Anayasaya aykırı mevzuatın çıkmasına ve tatbik edilmesine mani olmak üzere siyasi kuvvetlerin dışında kalacak bir Anayasa Mahkemesi'nin kurulması.

3. Mahkeme istiklali ve hâkim teminatının bir anayasa müessesesi haline getirilmesi suretiyle muhkem esaslara bağlanması.

4. İki meclis sisteminin kabulü ile teşrii faaliyetin muvazene unsuruna kavuşturulması.

5. Teşrii kuvvetin icra kuvveti üzerindeki murakabesinin tecrübelerin gösterdiği bir selamet hududu içinde gereği gibi işlemesini sağlayacak değişikliklerin yapılması. " *Milliyet Gazetesi*, 5 Eylül 1957, s. 5.

52 Fuat Köprülü'nün basına verdiği beyanatın tamamı için bkz. Ahmad, a.g.e., s. 166. ; *Milliyet Gazetesi*, 8 Eylül 1957, s. 1.

Köprülü'nün DP'den istifasından 5 gün sonra ise Meclis, 27 Ekim 1957 tarihinde yeni seçimlerin yapılması, muhalefet partilerinin birleşik listeyle seçime girmesi ve Fuat Köprülü gibi DP'den istifa eden ya da edebilecek kişilerin başka partiden aday olmalarını engelleyen yeni seçim kanunu kararını alarak, kendisini feshetmiştir.⁵³

Türk siyasi hayatının ilk erken genel seçimi olma özelliği taşıyan ve katılım oranının %76,6 gibi düşük bir seviyede olduğu 27 Ekim 1957 milletvekili seçimlerinde oyların %48,6'sını alan Demokrat Parti 424 milletvekilliği kazanırken, oyların %41,4'ünü alan Cumhuriyet Halk Partisi yalnızca 178 milletvekilliği kazanmıştır. Diğer taraftan Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi %6,5 ile Hürriyet Partisi ise %3,5 ile 4'er milletvekilliği kazanmışlardır.⁵⁴ 1954 seçimlerinde olduğu gibi yine Çanakkale'den aday gösterilen Fatin Rüştü Zorlu da 136 266 oyun 75 705'ini alarak tekrar milletvekili seçilmiştir.⁵⁵ Unutulmaması gereken nokta ise bu seçimlerde Demokrat Parti ilk defa %50'nin altında bir oy almıştır.

1 Kasım 1957'de ilk toplantısını yapan Türkiye Büyük Millet Meclisi, Celal Bayar'ı yeniden Cumhurbaşkanlığına, Refik Koraltan'ı da Meclis Başkanlığına seçmiştir.⁵⁶ 25 Kasım'da kesinleşen kabine 26 Kasım'da gazetelerde,⁵⁷ 27 Kasım'da da Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde açıklanmıştır.⁵⁸ Yeni kabinede Dışişleri Bakanlığı koltuğuna da Fatin Rüştü Zorlu oturtulmuştur. 4 Aralık günü okunan Hükûmet Programı'nın ardından, 6 Aralık'ta gerçekleştirilen güven oylamasında 133'e karşılık 403 oyla güvenoyu alan Hükûmet resmen görevine başlamıştır.⁵⁹

Yeni Hükûmeti bekleyen en büyük tehlike ekonomik yetersizliklerdir. Başlatılan kalkınma hamlesinin yavaşlaması, döviz sıkıntısı ve kapanan fabrikalar, Merkez Bankası rezervlerinin 2 Milyon doların bile altına düşmesi ülkede yaşanan ekonomik sıkıntıların göstergesi olmuştur. Demokrat Parti'nin sanayi hamlelerinin tasvip edilmemesi yüzünden Dünya Bankası'nın da kredileri durdurması Hükûmeti gerçekten zor durumda bırakmıştır. Kuşkusuz bu durumun nedenlerinden birisi ülkede yetişmiş ekonomi uzmanlarının olmayışıdır. Ekonomi politikalarının da Dışişleri Bakanlığı bünyesinde yürütülmesi, Bakanlık koltuğuna yeni oturan Fatin Rüştü Zorlu'nun öncelikle Bakanlık bünyesinde yeni bir yapılanmaya gitmesine neden olmuştur.⁶⁰

53 *Milliyet Gazetesi*, 12 Eylül 1957, s. 1.

54 TÜİK, *İstatistik Göstergeler...*, s. 117-120.

55 *TBMM Arşivi Sicil Dosyası*, Defter No: 281.

56 *TBMM Zabıt Ceridesi*, Devre: XI, Cilt: 1, İçtima: 1, Tarih: 1.XI.1957. ; *Milliyet Gazetesi*, 2 Kasım 1957, s. 5.

57 *Milliyet Gazetesi*, 26 Kasım 1957, s. 1.

58 *TBMM Zabıt Ceridesi*, Devre: XI, Cilt: 1, İçtima: 1, Tarih: 27.XI.1957, s. 42-43.

59 *TBMM Zabıt Ceridesi*, Devre: XI, Cilt: 1, İçtima 1, Tarih: 6.XII.1957.

60 Rasim Koç, *a.g.t.*, s. 49-51.

İşte böylesine meşakkatli bir ortamda görevde bulunan Fatin Rüştü Zorlu, yoğun bir çalışmayla ABD, OECD ve IMF'den sağladığı kredilerle 1958 buhranının etkilerini kısmen de olsa azaltmıştır. Türkiye'nin ekonomik anlamda düzlüğe çıkabilmesini ABD'ye olan yakınlığına bağlayan Zorlu, bu maksatla sık sık ABD'yi ziyaret ederek dış politika yardımıyla ekonomik işbirliğini artırmaya çalışmıştır. Ancak Zorlu bu düşüncesinden dolayı muhalefet tarafından yoğun eleştirilere maruz kalmıştır. İsmet İnönü, durumu şu şekilde izah etmiştir: "*Fatin Rüştü Zorlu için dış politika demek, para demektir. Dış politikayı daha fazla yardım kredi almak için geçerli bir yol sayarak, dış borçlardan hiç korkmamaktadır.*"⁶¹

Diğer taraftan Bağdat Paktı,⁶² Bandung Konferansı,⁶³ Türkiye-Ortadoğu ilişkileri gibi pek çok konuda politik belirleyicilerden birisi olan Fatin Rüştü Zorlu, asıl mücadelesini daha önce yarım kalan Kıbrıs meselesinde vermiştir. Daha önce Dışişleri Bakan Vekili olarak görüşmelere katılan Zorlu, artık Dışişleri Bakanı sıfatıyla daha güçlü ve daha yoğun bir tempoyla çalışmalarını sürdürmüştür.

Londra Konferansı'ndan sonra İngiltere, Genel Kurmay Başkanı Mareşal Sir John Harding'i Kıbrıs'a vali olarak tayin etmiştir. Burada Rum lider Makarios'la görüşmeler gerçekleştiren Harding, birçok çözüm önerisinde bulunmuş, ancak bunlar Makarios tarafından kabul görmemiştir. Bunun üzerine Harding, 9 Mart 1956'da Makarios'u Şeyssel Adası'na sürgüne göndermiştir. Fakat İngiltere'de Başbakan Eden'in yerine Harold Macmillan'ın gelişi ile Kıbrıs'ta yeni bir dönem başlamıştır. Macmillan daha liberal bir yaklaşımla işbaşına gelmiş ve Harding'in yerine Sir Hugh Foot'u vali tayin etmiştir. Foot da vakit kaybetmeden bir plan hazırlayarak, çözüm için 5 ila 7 yıllık bir geçiş dönemi öngörmüş ve Makarios'un da Ada'ya dönebileceğine hükmetmiştir. Çözüm için geçici önlemler öngören Foot Planı, Türk basınında Ada'da Yunanlıların

61 Metin Toker, *Demokrasimizin İsmet Paşa'lı Yılları*, Bilgi Yayınevi, Anlara 1992, s. 276.

62 Pakta ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Fahir Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (Cilt 1-2: 1914-1995)*, Genişletilmiş 15. Baskı, Alkım Yayınevi, İstanbul 2005, s. 524-528.; Bağdat Paktı toplantısına katılmak üzere Karaçi'ye giden Başbakan Adnan Menderes ve Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu, Tahran üzerinden Türkiye'ye dönerken İran Şahi ile görüşmüş, bu da basında "Menderes, Amerika ile İran arasındaki askeri anlaşmada baş gösteren ihtilafın hallinde hakemlik etmek üzere Tahran'a gitti" şeklinde yorumlanmıştır. Ahmad, *a.g.e.*, s. 190.7.

63 Konferansta Türk heyetine Fatin Rüştü Zorlu'nun başkanlık etmesi 10 Kasım 1956 tarihinde Bakanlar Kurulu'nda kararlaştırılmıştır. *BCA*, 030.18.1.2/144.90.11. ; Konferansta ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Armaoğlu, *a.g.e.*, s. 624-634.; Ayrıca Konferansta Fatin Rüştü Zorlu'nun rolü ve önemi hakkında bkz. Günver, *a.g.e.*, s. 52-63.; Konferansa katılan Fatin Rüştü Zorlu başkanlığındaki Türk heyeti amacı için basında, Nehru gibi liderlerin oluşturmaya çalıştığı emperyalizme karşı cepheyi baltalamak ve bunun karşılığında Amerikan yardımının artırılmasını sağlamak şeklinde yorumlar yapılmıştır. Ahmad, *a.g.e.*, 135.; Zorlu ise İstanbul'a döner dönmez yaptığı açıklamada şunları dile getirmiştir: "*Bandung konferansında, müşterek emniyet sistemlerine mensup memleketlerin noktai nazarı galip gelmiştir. Bu konferansta nazarı dikkati celbeden diğer bir husus da Türk, Pakistan, Lübnan, İran ve Libya heyetleri arasında teassüs eden sıkı işbirliği olmuştur.*" *Ayın Tarihi*, Sayı: 257, Nisan 1955, s. 124.

temsilcisinin Makarios olacağı ve Ada'nın Yunanistan'a bağlanacağı şeklinde yorumlanmıştır.⁶⁴ Fatin Rüştü Zorlu'nun bu konudaki görüşü ise nettir. O, Ada'da taksimden başka çare olmadığını şu ifadelerle dile getirmiştir: *"Türk Hükûmeti, Ada'da iki toplum arasında var olan ve her gün daha da tırmanan düşmanlık duyguları karşısında, özerke yönetim uygulamasının söz konusu olamayacağını çeşitli vesilelerle açıklamıştır. Bu ciddi durumun gittikçe artmakta oluşu nedeniyle, ivedi olarak alınması gereken karar, Ada'nın taksim edilmesi kararıdır."*⁶⁵

Öte yandan Yunanistan, meselenin çözümü için tekrar Birleşmiş Milletlere gitmiş ve 26 Şubat 1957 tarihinde görüşmelere başlanmıştır.⁶⁶ Görüşmelerde Türkiye'yi temsil eden Dışişleri Bakanı Zorlu, *"Kıbrıs meselesi için en iyi hal tarzının Yunan iddialarının Birleşmiş Milletler tarafından reddedilmesi olduğuna inanıyoruz"* şeklindeki beyanatıyla Türk görüşünü dile getirmiştir.⁶⁷

Görüşmelerde Yunan tarafının Self-Determinasyon ve Kıbrıs'a bir tetkik heyetinin gönderilmesi talepleri kabul edilmezken, meselenin taraflar arasında gerçekleştirilecek müzakerelerle çözülmesi gerektiği belirtilmiştir. Karar Türk tarafında sevinçle karşılanmış ve Fatin Rüştü Zorlu: *"Alınan karar üç devlet arasında ada üzerinde müzakereler yapılmasına dairdir. Bunu başka türlü tefsir edenler yanlış tefsire kaçmakta ve mütalaaya sapmaktadırlar."* İfadelerinden sonra, şunları dile getirmiştir: *"Birleşmiş Milletlerdeki müzakerelerden memnunuz, muhakkak ki Türk Yunan dostluğu Kıbrıs üzerinde imtihan geçirmektedir. Yunanistan'ın bu imtihanda muvaffak olabilmesi için, Türkiye'nin Kıbrıs'la olan hayatî alâkasını görüp anlaması lâzımdır."*⁶⁸

Görüşmelerin neticesiz kalması ve Yunan tarafının isteklerinden geri adım atmaması Kıbrıs'ta yaşayan Rumları da olumsuz etkilemiş ve Rumlar, Türklere saldırılarını devam ettirmişlerdir. Bunun üzerine Başbakan Adnan

64 Ahmad, a.g.e., s. 174-175. ; Göktepe, a.g.m., s. 380.

65 Mütercimler-Öke, a.g.e., s. 347.

66 Eltetik, a.g.t., s. 73-74.

67 Zorlu, devamlı şunları dile getirmiştir:

"Her şeyden evvel meselenin dostça halli lâzımdır ve Türkiye, İngiliz Müstemlekeler Vekili Lennox Boyd tarafından açıklanan teklifleri nazarı itibara alarak iyi niyetini ispat etmiş ve aynı zamanda meselenin dostça hallini teminen elinden geleni de yapmıştır. Türkiye Kıbrıs'ta mevcut durumun idamesini tercihle beraber, Türk topluluğuna tatmin edici bir statü verilmesi şartıyla, adanın taksimini de kabul etmektedir.

Eğer bir plebisit bahis mevzuu olursa, bu, adadaki Türk ve Rum topluluklarının buldukları bölgelerde ayrı ayrı yapılmalıdır. Çünkü Türkiye'nin emniyeti meselesini hiçbir zaman hatırdan uzak tutmamak lâzımdır. Kıbrıs anavatanından sadece 40 mil mesafede bulunmakta ve bu sebeple adanın onu koruyabilecek bir devlet tarafından elde tutulması gerekmektedir. Bununla beraber, Birleşmiş Milletlerin plebisite karar vermemesini talep edeceğiz.

Mevcut anlaşma ve ahitler bakımından Kıbrıs'ın sadece Türkiye ile İngiltere'yi alâkadar ettiği kanaatindeyiz. Eğer İngiltere adadan çekilecek olursa Türkiye Lozan anlaşmasında bu memlekete terk etmiş bulunduğu haklarının iadesini isteyecektir. Yunanistan bir talepte bulunursa bu, anlaşmadaki muvazenevi bozacaktır. Bir muahedenin yüzlerce hükmi arasında yalnız birinin tâdili istenemez." *Aydın Tarihi*, Sayı: 279, Şubat 1957, s. 356-357.

68 *Aydın Tarihi*, Sayı: 279, Şubat 1957, s. 356-357.

Menderes, Kıbrıs'ta yaşayan Türklere teminat verirken,⁶⁹ 4 Ocak 1958 tarihin de Ankara'da Kıbrıs meselesiyle alakalı Türk-İngiliz görüşmeleri başlatılmıştır. Burada İngiltere'nin Ada'da istiklal hakkının tanınması düşüncesini Fatin Rüştü Zorlu sert bir dille reddetmiş ve "Kıbrıs bizim milli davamızdır. Böyle bir kararı alamazsınız" cevabını vermiştir.⁷⁰ Böylece İngiltere planını bir süreliğine askıya almak durumunda kalmıştır. Diğer taraftan İngiltere Dışişleri Bakanı Selwyn Lloyd, ABD Dışişleri Bakanı Dulles ve Kıbrıs'a Vali olarak atanan Foot'un Ankara'da bulunması Hükûmetin işine yaramış, Kıbrıs konusundaki düşünceler ABD ve İngiltere Bakanlarına direkt olarak izah edilmiştir. Ancak 2 Nisan 1958'de Kıbrıs'ta EOKA'nın savaş ilan etmesi tüm çabaları boşa çıkarmış ve 7 Mayıs'ta Kopenhag'da toplanan NATO Bakanlar toplantısında Zorlu, meseleyi Dulles ve Lloyd ile bir kez daha müzakere etmek durumunda kalmıştır. İngiltere'nin Ada'yı istiklale kavuşturma planı Zorlu tarafından bir kez daha reddedilirken, Bakanlığa çağrılan İngiliz Büyükelçisine "Tek çare Ada'nın taksimidir" talimatı verilmiştir. Bu sırada 28 Mart 1957 tarihinde Kıbrıs'a dönmemek koşuluyla serbest bırakılan Makarios'un 6 Haziran'da Kahire'ye giderek, Kıbrıs'ta muhtariyet prensibi üzerinde Mısır'ın desteğini sağlaması ertesi gün Türkiye'de protestolarla karşılanmıştır ve halk "Ya Taksim! Ya Ölüm!" sloganları atmaya başlamıştır. İstanbul'da başlayan eylemleri Ankara, İzmir ve Adana'daki eylemler takip etmiştir. Eylemlere karşı İngiltere'nin verdiği nota ise Hükûmet şiddetle protesto edilmiştir. Artık Türk tarafı sessizlikten sıyrılarak, hücumu geçmiştir.⁷¹

Zürih ve Londra Antlaşmaları

Bir ay kadar sürecek kısmi bir sükûnetten sonra, 12-13 Temmuz'da Kıbrıs'ta iki taraf arasındaki çatışmalar yediden başlamış ve Türkler katliama uğramıştır. Bu sırada 14 Temmuz'da İstanbul'da Bağdat Paktı Zirve Toplantısı yapılabakken Irak'ta askeri darbe gerçekleşmiş ve Kral Faysal ile Başbakan Nuri Es Said öldürülmüştür. Kuşkusuz Demokrat Parti'nin aktif Ortadoğu politikasına indirilen en büyük darbe bu olmuştur. Diğer taraftan Zirve toplantısında ele alınması planlanan Kıbrıs uyuşmazlığı ve Ortadoğu'daki gelişmeler de askıda kalmış ve darbe, 14-17 Temmuz'da Ankara'da gerçekleştirilen Bağdat Paktı'nın İslam Ülkeleri konferansının asıl gündemi haline gelmiştir.⁷² Başbakan Adnan Menderes'in darbeye tepkisi sert olmuş ve derhal Türk birliklerini Irak'a göndererek, rejimi yeniden tesis etmeyi düşünmüştür. Ancak burada devreye Amerika Birleşik Devletleri girmiş ve Menderes'i bu düşüncesinden vazgeçirmiştir.⁷³ Bu düşünce aynı zamanda muhalefeti de harekete geçirmiş ve İsmet

69 *Akşam Gazetesi*, 3 Ocak 1958, s. 5.

70 *Cumhuriyet Gazetesi*, 5 Ocak 1958, s. 5. ; Göktepe, *a.g.m.*, s. 381.

71 *Günver*, *a.g.e.*, s. 81-82.

72 *Bağcı*, *a.g.e.*, s. 99.

73 *Ahmad*, *a.g.e.*, s. 181.

Gazi

Akademik
Bakış

175

Cilt 8 Sayı 15
Kış 2014

İnönü düzenlediği bir basın toplantısında Hükûmeti eleştirmiş, Menderes'i Ortadoğu'da macera politikası takip etmekle suçlamıştır.⁷⁴ Amerika da İncirlik Üssü'nü kullanarak Irak ve Lübnan'a operasyonlar gerçekleştirmiş, bu operasyonlar Türkiye'de de kabul görmüştür.

Ortadoğu'ya yönelik Amerikan ve İngiliz politikalarının Türkiye tarafından destek görmesi Sovyet Rusya'yı endişelendirmiş ve Rusya 18 Temmuz'da Türk Hükûmetine gönderdiği notayla Irak'ta yeni kurulan rejime karşı operasyonlar yapmakla suçlamış, Başbakan Adnan Menderes ise Ortadoğu'da krizi artıracak hiçbir faaliyete girişmeyeceğini bildirmiştir.⁷⁵ Buna paralel olarak Menderes Hükûmeti, 31 Temmuz'da Bağdat'taki askeri yönetimi resmen tanımış ve Ortadoğu için yeni politika arayışlarına girişmiştir.

Ortadoğu gelişmeleri Kıbrıs görüşmelerinin bir süreliğine ertelenmesine neden olurken, 26 Ağustos'ta Fatin Rüştü Zorlu cemaatler için iki ayrı meclis öngören ikinci İngiliz planının Türkiye tarafından desteklendiğini beyan ederek, taksimin en iyi yol olduğunu da bir kez daha tekrarlamıştır. Zorlu, bu planı savunarak Yunanistan'ı İngiltere karşısında zor duruma düşürmek istemiştir. Zira Yunanistan, adı geçen plana bir türlü evet diyememiştir. Öte yandan 1 Eylül 1958'de Makarios'un Ada'ya geri dönmesine izin verilirken, Yunan Hükûmeti, İngiltere'nin Kıbrıs planını uygulaması durumunda 1 Ekim 1958'den itibaren NATO'dan çekilme tehdidinde bulunmuştur. Ardından da meseleyi tekrar Birleşmiş Milletlere götürmüştür. Bunun üzerine Hükûmet derhal bir heyet oluşturarak, başına da Zorlu'nun geçmesini kararlaştırmıştır.⁷⁶ 14 Kasım'da Dr. Fazıl Küçük ve Rauf Denktaş, 16 Kasım'da da Türk heyetinin başında Zorlu New York'a gitmek için yola çıkmışlardır. Müzakereler 21 Kasım'da başlamış, ertesi gün ise Amerika Birleşik Devletleri Kıbrıs'ta üçlü idare sistemini destekleyeceğini açıklamıştır.⁷⁷

25 Kasım'da Siyasi Komisyon'da başlayan ve 4 Aralık'a kadar devam eden görüşmeler uzun tartışmalara sahne olurken, self-determinasyonu savunan ve BM Anayasası'nın birinci maddesinin ikinci fıkrasında geçen "Milletlerin eşit haklarına ve self-determinasyon ilkesine saygı gösterilmesi" şeklindeki Yunan görüşüne karşı Fatin Rüştü Zorlu, "Birinci maddedeki fıkrada bir milletin değil milletlerin eşit haklarına ve self-determinasyon hakkına değinildiğini belirterek, Kıbrıs davasında bir değil iki milletin, Türk ve Yunan Milletlerinin var olduğuna ve self-determinasyon ilkesi uygulanacaksa, her iki millete de eşit haklara dayanarak kendi kaderlerini belirlemek hakkının verilmesi gerektiğini" belirtmiş, ardından ise Kıbrıs'ın bir devlet, orada yaşayanların da bir millet olmadıkları görüşünü ortaya atarak, komisyon üyeleri arasında

74 Şevket Süreyya Aydemir, *İkinci Adam (1950-1964)*, C. III, 7. Baskı, Remzi Kitabevi, İstanbul 2006, s. 333.

75 Bağcı, *a.g.e.*, s. 100-101.; Ahmad, *a.g.e.*, 182.

76 *BCA*, 30.18.1.2/150.53.19.

77 Günver, *a.g.e.*, s. 83-84. ;

takdir toplamıştır.⁷⁸ Zorlu ardından da şu önemli ve tarihi açıklamayı yapmıştır:

*"Şayet self-determinasyon prensibi tatbik edilecekse, şayet bağımsızlık tanınacaksa her iki topluma aynı şekilde tanınmalıdır. Bunlardan başka, her iki topluma da ayrı ayrı kendi iradelerini ifade edebilecekleri koşullar yaratılmalıdır; buna ilaveten, Yunanistan ile Türkiye ve bu iki ülke ile İngiltere arasındaki dostluğun korunması ve bu sorun dolayısıyla meydana gelen anlaşmazlığın giderilmesi son derece önemlidir. Bu sorunu bağımsızlığına kavuşma yolunda olan bir müstemlekenin sorunu gibi yorumlayamayız. Ada'da tarih boyunca kendi kendilerini yönetebilen, asırlara dayanan eski kültür ve medeniyetleri olan iki ayrı toplum yaşamaktadır."*⁷⁹

5 Aralık 1958'de ise Birleşmiş Milletler Genel Kurulu *"Birleşmiş Milletler Şartı uyarınca, barışçı, demokratik ve adil bir çözüme ulaşmak için tarafların çaba göstermeye devam edeceklerine olan inancını beyan eder"* kararını almıştır. Bu karar Yunanistan'ın açık mağlubiyeti olarak yorumlanmış ve Atina'nın çözüme müzakere yoluyla ulaşmayı kabul ettiği belirtilmiştir.⁸⁰ Burada Averof'un yıllar sonra bir televizyon kanalına verdiği beyanatta söyledikleri gerçekten dikkate şayandır:

*"Davayı kaybettik. Zorlu kazandı. Ben şimdi Hükûmetime ve Parlamentoma bunu nasıl izah edebilirim? Ümitsizlik içinde komisyonun dışındaki istirahat salonunda oturuyorum, acı acı düşünüyordum. Bir de baktım Zorlu, yüzünde bir tebessüm, bana doğru geliyor. Ne yapmam? Dedim. Yüzüne bir tokat mı atsam? Baktım yanıma geldi, gayet dostane bir şekilde işin nereye varacağını konuşmaya başladık. İşte oracıkta Kıbrıs'ın bağımsızlığına kavuşturulmasından başka çıkar yol olmadığı üzerinde mutabık kaldık."*⁸¹

Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu, BM toplantılarının ardından Paris'e geçmiş 16 Aralık 1958'de Avrupa İktisadi İşbirliği Vekiller toplantısına, 17 Aralık'ta da NATO Vekiller Konseyi toplantısına katılarak,⁸² Türk görüşünü buralarda da ifade etmiştir. Zorlu, 1959 yılı Dışişleri Bütçe görüşmeleri sırasında Kıbrıs meselesinin dostane bir şekilde çözülmesi gerektiğini belirtmiş ve meselelerin iki ülke arasındaki ilişkileri gölgelendirmemesi gerektiğini dile getirmiştir.⁸³

Yaşanan bu gelişmelerin sonunda Kıbrıs konusunda barışa dönük görüşmeler başlatılmış ve Türk Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu ile Yunan Dışişleri Bakanı Evangelos Averof'un başlattığı müzakerelerin ardından Averof, 21 Aralık'ta Türkiye'nin taksim, Yunanistan'ın ise ENOSİS fikirlerinden vazgeçtiklerini açıklamış, Zorlu da üçlü konferansın yakında toplanacağını müjdelemiş-

78 Zafer Gazetesi, 26 Kasım 1958, s. 4.; Cumhuriyet Gazetesi, 26 Kasım 1958, s. 5.; Akşam Gazetesi, 26 Kasım 1958, s. 1.

79 Bağcı, a.g.e., s. 124.

80 Mütercimler-Öke, a.g.e., s. 351.

81 Günver, a.g.e., s. 87.

82 BCA, 030.18.01/151.62.11.

83 Bozkurt Gazetesi, 9 Ocak 1959, s. 1.; Milliyet Gazetesi, 9 Ocak 1959, s. 5.

Zorlu

tir.⁸⁴ Bu açıklamadan kısa bir süre sonra, 5 Şubat 1959 tarihinde Başbakanlar Adnan Menderes ve Konstantin Karamanlis görüşmeleri devam ettirmişlerdir. İki ülke Başbakanı, Zorlu ve Averof'un görüşmesi Zürih'te altı gün devam etmiştir. Burada Türk heyeti içinde görüşmelere katılan Kâmran İnan, Fatin Rüştü Zorlu'nun "Yüz yıldan sonra Mehmetçiğin ayağını tekrar Kıbrıs'a soktuk" müjdesinin orada bulunan herkesi sevince boğduğunu ifade ederken,⁸⁵ Yunanistan başbakanı Karamanlis ise "Türkiye ve Yunanistan Komünist okyanusunda iki küçük ada" söylemiyle hem Rusya'ya hem de ABD'ye mesaj vermiştir.⁸⁶ Bu arada görüşmeler sonunda ortak bir bildiri yayınlanarak, "Birleşik Krallığın dostu ve müttefiki olan Türkiye ve Yunanistan, üç ilgili memleket arasında bir anlaşmanın Kıbrıs meselesini kati hal tarzına götürüleceğine inanmakta tereddüt etmemektedirler"⁸⁷ ifadelerine yer verilmiştir. Varılan antlaşmayla Kıbrıs Cumhuriyeti'nin temelleri atılırken,⁸⁸ görüşmelerde İngiltere'nin resmen bulunmaması dolayısıyla antlaşma metinleri Türk ve Yunan kamuoyuna tam olarak açıklanmamıştır.

Zürih görüşmelerinin ardından Dışişleri Bakanları antlaşmayı İngiltere'ye anlatıp, desteğini almak için Londra'ya geçerek, İngiltere Dışişleri Bakanı ile üçlü görüşmelerde bulunmuşlar ve Londra'da üç hükûmet ve Kıbrıs Türk ve Rum cemaatleri liderlerinin de katılacağı bir konferansın toplanmasını kararlaştırmışlardır. Bu sırada Ankara'da bir açıklama yapan Başbakan Menderes, Türk-Yunan münasebetleri ve NATO içindeki işbirliği gibi konulara değindikten sonra şu noktalar üzerinde durmuştur:

"...Vardığımız bu netice, esas ve ruh itibariyle haklarımız ve milli menfaatlerimizden bir fedakârlıkta bulunmamakla beraber diğer tarafın da hak ve menfaatlerine riayet etmeyi kalp huzuru ile karşılayan bir zihniyetin eseri olarak telakki edilmek icap eder ki bu takdirde galibiyet ve mağlubiyet her iki taraf için de bahis mevzuu olmamak lazım gelir. Kıbrıs Adası sakinlerine gelince, bu Adada yaşayan Türk ve Rum cemaatlerinin bütün mensupları artık kanlı ve kavgalı bir devrin tamamıyla kapanmış olduğuna emin olabilir, gerek ferden gerek cemaat olarak hak ve menfaatlerin en edil ve ölçülü bir biçimde korunmasını mümkün kılacak esasların iki devlette artık kayıt ve tespit edilmiş bulunması sebebiyle istikbali büyük bir emniyet ve huzur içinde karşılayabilirler..."⁸⁹

Türk heyetini Londra'ya götüren uçağın Gatwick havaalanı yakınlarında yoğun sis nedeniyle kaza yapması büyük üzüntüye yol açarken, Basın ve Yayın Bakanı Server Somuncuoğlu'nun da aralarında bulunduğu 12 kişi hayatını kaybederken,⁹⁰ İngiltere Kraliçesi de Menderes'e başsağlığı mesajı göndermiş-

84 Zafer Gazetesi, 21 Aralık 1958, s. 4.

85 Kâmran İnan, *Bir Ömür*, Berikan Yayınevi, Ankara 2010, s. 62.

86 Suat Bilge, Kıbrıs Sorunu, Turhan Fırat (Ed.), *Dış Politikamızın Perde Arkası: 23 Büyükelçinin Olaylara Bakışı*, Ümit Yayıncılık, Ankara 2005, s. 18.

87 *Cumhuriyet Gazetesi*, 11 Şubat 1959, s. 5.

88 *Cumhuriyet Gazetesi*, 24 Şubat 1959, s. 5.; Antlaşma metni için bkz. *BCA*, 030.01/38.227.17.

89 Gönlübol (vd.), *a.g.e.*, s. 366-367.

90 *Zafer Gazetesi*, 18 Şubat 1959, s. 1.

tir.⁹¹ Başbakan Adnan Menderes kazadan yaralı olarak kurtulmuştur. Bunun üzerine Menderes konferansı bir klinikten izlemek zorunda kalmıştır. Burada yapılan görüşmelerden sonra Zürih antlaşmasına İngiltere hakkındaki bazı hükümlerin de eklenmesiyle 19 Şubat'ta kabul edilmiştir. 23 Şubat'ta her üç devlet merkezinde imzalanan antlaşmalar açıklanırken, Fatin Rüştü Zorlu verdiği demeçte şunları ifade etmiştir:

*"Artık Kıbrıs için yeni bir istikbal açılmıştır. İki cemaat gittikçe samimileşecek ve işbirliği ile vahdete doğru giderken kendilerinin harsen bağlı oldukları Türkiye ve Yunanistan ile müdafaa ve anayasalarını izam altına alabilen tam bir ahenk içinde çalışmak ve Türkiye ile Yunanistan arasında bir nifak menbaı olacak yerde tam bir teşrik-i mesainin sembolü olarak bu iki memleket arasında her gün biraz daha kuvvetlenmesini temenni eylediğimiz ahengin tarsinine yarayan bir hatt-ı vasil olacaktır. Türkiye, Yunanistan ve İngiltere ve Kıbrıslı Türk ve Rum cemaatleri liderlerinin bir kardeşlik havası içinde tanzim ve intacına muvaffak oldukları bu antlaşmaların beklenen meyvelerini vermesini ve Doğu Akdeniz'de sulh ve emniyetin takviyesine hadim olmasını temenni ederim..."*⁹²

İmzalanan antlaşmalarla Bağımsız Kıbrıs Cumhuriyeti'nin kuruluşu ve üç ülkenin Ada'nın garantörü olarak, Ada'ya gerekli görüldüğü takdirde müdahale etmeleri kabul edilmiştir.⁹³ Buna göre; devlette iki dil geçerli olacak, Devlet Başkanı Rumlardan, Başkan Yardımcısı ise Türklerden ve kendi toplumlarınınca seçilecektir. Başkan ve yardımcısının veto hakkı olacak, on bakandan üçü Türk olacaktır. Meclisteki 50 temsilciden %70'i Rumlardan %30'u Türklerden seçilecektir. Kamu kurumlarında da aynı oran geçerli olacaktır. İki bin kişilik ordunun %60'ı Rum, %40'ı Türk olacaktır. Polis ve jandarma teşkilatından en az birinin komutanı da Türk olacaktır.⁹⁴

Antlaşmalara Kıbrıs Rum ve Türk temsilcilerinin imza atmaması uluslararası hukuk açısından sakıncalı bulunurken, antlaşmalardan sonra bile Kıbrıs'ın henüz üzerinde iki topluluğun yaşadığı ve İngiltere'ye ait bir toprak statüsünden kurtarılamadığı şeklinde yorumlanmıştır.⁹⁵ Muhalefet Lideri İsmet İnönü de Antlaşmaların Meclis gündemine getirildiği 4 Mart 1959 tarihinde yaptığı konuşmada Hükümetin taksim tezini değiştirdiğini ve ENOSİS'e karşı yeterli garantilerin alınmadığını söylemiştir. İnönü devamla, *"...Biz taksim tezinden katî olarak vazgeçtiğimiz gibi, müstakil Kıbrıs Cumhuriyeti ve Yunan Devleti Kıbrıs'ın Yunanistan'a ilhakı ihtimalinden kesin olarak vazgeçmişler midir?"* sorusunu sorarak, çekincelerini dile getirmiştir. Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu ise konuşmasında şu noktaların altını çizmiştir:

91 *The Times*, 18 Şubat 1959.

92 Gönülbul (vd.), *a.g.e.*, s. 367-368.

93 Mütercimler-Öke, *a.g.e.*, s. 351-352.; İmzalanan belgeler için bkz. *BCA*, 030.01/38.227.17.; Ayrıca Garantörlük Antlaşması için bkz. T.C. Dışişleri Bakanlığı Resmi İnternet Sayfası, "Garanti Antlaşması", http://www.mfa.gov.tr/garanti-antlasmasi-_zurich_11-subat-1959_tr.mfa 4 Eylül 2014 tarihinde alınmıştır.

94 *BCA*, 030.01/38.227.17.

95 Mütercimler-Öke, *a.g.e.*, s. 353.

Gazisi

Akademik
Bakış

179

Cilt 8 Sayı 15
Kış 2014

*"Muayyen ve sabit menfaatlerin korunabilmesi için elbette muhtelif usul ve çareler vardır. Düveli ihtilafların halinde en mühim usul ve en iyi çare, hiç şüphesiz, muhasım olan tarafın muvafakatını elde etmek suretiyle milli menfaatlerin himaye edilmesinin teminidir. Huzurunuzda çıkardığımız antlaşmaların temelleri bu esaslara dayanması bakımından milli menfaatlerimize en uygun olanıdır... Gerek taksim, gerekse ENOSİS'in bertaraf edilmesi aynı maddelerin içinde yer almış bulunmaktadır... Şu halde eğer teminat ENOSİS için yoksa taksim için de yoktur. Her iki memleketin mukaddem iddialarına karşı aynı şekilde teminat mevcut bulunmaktadır...."*⁹⁶

Yapılan uzun tartışmaların ardından Türkiye Büyük Millet Meclisi, Kıbrıs ihtilafı ve Londra'da imzalanan antlaşmalarda Hükümetin takip ettiği politikaların tasvip edildiğinin karara bağlanması teklifini değerlendirmiş ve oyalamaya katılan 487 milletvekilinden 138'inin red, 2'sinin çekimser oyuna karşılık 347 oyla kabul etmiştir.⁹⁷

Böylece Kıbrıs üzerinde Türkiye'nin de söz sahibi olduğunun tüm dünya kamuoyuna duyurulması ve Ada'nın bağımsızlığı yolunda önemli bir adımın atılması sağlanmıştır. Kuşkusuz burada en büyük pay, meseleyi başından beri yakından takip eden Fatin Rüştü Zorlu'nundur. O, Bakan Vekili olarak katıldığı birinci Londra Konferansı'nda da Dışişleri Bakanı olarak katıldığı Zürih ve ikinci Londra konferanslarında da Türk görüşünü hararetle savunmuş ve birçok kişinin takdirini toplamıştır. Mevcut siyasi ve diplomatik becerilerinin yanında, azimli ve tuttuğunu koparan bir karaktere sahip olan Zorlu, imzalanan antlaşmalarla 1974 Kıbrıs Barış Harekâtına da resmi dayanak hazırlamıştır.

Fatin Rüştü Zorlu, Kıbrıs meselesi için harcadığı mesainin yanında Türkiye'nin ekonomik sorunlarına da müdahil olmuş, başta Ortak Pazar olmak üzere, birçok konuda politika belirleyicilerin başında yer almıştır. Zorlu, Yunanistan'ın 15 Temmuz 1959'da Ortak Pazar'a müracaatının ardından Semih Günver'i yanına çağırarak derhal Ortak Pazar'a müracaat edilmesi emrini vermiştir.⁹⁸

Öte yandan Amerika Birleşik Devletleri, NATO, OEEC, İtalya, Para Fonu, FAO, Avrupa Konseyi nezdinde girişimlerde bulunan Zorlu, varılan anlaşmalarla Türkiye'ye verilen yardım ve kredi miktarını yükseltmiştir. Zorlu, ayrıca Amerika Birleşik Devletleri'nde Colgate Üniversitesi'nde bir dizi konferans vererek, bilgi ve birikimini aktarma fırsatı bulmuştur.⁹⁹

Fatin Rüştü Zorlu birçok siyasi ve diplomat tarafından cesur politikaları ve önemli dış politika atılımları ile anılmıştır. Bu bağlamda dış politikanın genel tanımları ve nasıl işletilmesi gerektiğini özetleyen önemli devlet adamları

96 TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: XI, Cilt: 6, İçtima: 2, Tarih: 4.III.1959, s. 21-54, 55-59.

97 TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: XI, Cilt: 6, İçtima: 2, Tarih: 4.III.1959, s. 54.

98 Günver, a.g.e., s. 105.

99 BCA, 30.18.1.2/153.39.3.

rından Kâmrân İnan, Türk dış politikasını, İmparatorluk dönemi ve Cumhuriyet dönemi olarak ikiye ayırmaktadır. O'na göre, İmparatorluk döneminin, ciddi bazı yanlışlara ve çöküş döneminin onur kırıcı tablolarına rağmen muhteşem bir geçmişi vardır. Bu dönemde devlet, daima büyük görülmüş ve gösterilmiştir. Bu büyük İmparatorluğun dağılması ve ardından Mustafa Kemal Atatürk tarafından Cumhuriyetin kurulması başlı başına bir milletler arası olay olarak değerlendirilmiştir. Bu dönemde girilen reformlar, dünyanın hayranlığını çekmiş, dış politik tavrı sayesinde dünya devletleri içinde söz sahibi olunmuş ve Hatay meselesi, Boğazlar sorunu gibi önemli meseleler bu sayede çözüme kavuşturulmuştur. İnan, Atatürk'ten sonra Türk dış politikasının pasif döneme geçtiğini ve hareketsizliğin hâkim olmaya başladığını ifade ederken, Türkiye'nin bu dönemde Türk dünyasına da sırt çevirdiğini vurgulamaktadır. İnan, cesur bir dış politikanın uygulanıp, Türk onur ve menfaatlerinin hassasiyetle korunduğu devri ise 1950'ler, yani Fatin Rüştü Zorlu'nun dış politikaya hâkim olduğu dönem olarak göstermekte, bundan sonrasını da hareketsizliğe dönüş olarak telakki etmektedir.¹⁰⁰ Türk kamuoyunda dış politikanın yeterince anlaşılmadığı ve takip edilmediğini dile getiren İnan, bir türlü demokratikleştirilemeyen bu politikanın parlamentolara dahi mâl edilemediğinden yakınmaktadır.¹⁰¹

27 Mayıs Müdahalesi ve Yargılamalar

Başbakan Adnan Menderes, 12 Ekim 1958 günü Manisa'da yaptığı konuşma sırasında "Vatan Cephesi" ifadesini kullanarak,¹⁰² CHP'nin kendilerine karşı bir kin cephesi oluşturduğunu öne sürmüş ve bu cepheye karşı vatandaşların ortak bir cephe kurmasını önermiştir. Böylece halk kamplara ayrılmış ve herkesin safı belli olmuştur. Vatan Cephesi fikrinin ortaya atılmasından hemen sonra, "partiye bağlantısı olsun ya da olmasın herkes, milli güvenliğimizi tehlikeye düşüren, hemşerileri kardeş kavgasına sürükleyen ve milletin iyiliği için gösterilen çabaları kötülleyen bozguncu ve yıkıcı politikaya karşı durmaya" teşvik edilirken, Vatan Cephesi'ni destekleyenlerin ödüllendirileceği, desteklemeyenlerin ise cezalandırılacağı duyurulmuştur.¹⁰³ Öte yandan CHP'ye oy verdiği anlaşılan bir köyün de elektriği kesilerek, köy cezalandırılmıştır.¹⁰⁴

18 Nisan 1960'ta iktidar partisi DP tarafından Meclis gündemine getirilen ve CHP'nin halkı silahlandırarak, iktidara karşı kışkırttığı, bunun için de Meclis'ten seçilecek bir Tahkikat Komisyonu'nun kurularak bu olayları araştırması gerektiğini savunan önerge, İsmet İnönü'nün tüm çabalarına karşın büyük çoğunlukla kabul edilmiştir. Önerge sadece siyasi partiler tarafından

100 Kâmrân İnan, *Dış Politika*, 3. Baskı, Ötüken Yayınları, İstanbul 1994, s. 53-66.

101 Kâmrân İnan, "Dış Politika" *Yeni Türkiye*, Yıl 1991, Sayı: 3, s. 95.

102 Türk Basını, 13 Ekim 1958. ; Vatan Cephesi ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Tunçay (vd.), *a.g.e.*, s. 334-335.

103 Feroz Ahmad, *Demokrasi Sürecinde Türkiye (1945-1980)*, 3. Baskı, Hil Yayınları, İstanbul 2007, s. 92-93.

104 *Cumhuriyet Gazetesi*, 12 Şubat 1959, s. 1.

Gazi

değil, başta öğrenciler olmak üzere, halkın büyük kesimi tarafından protesto edilmiştir. Üniversitelerde başlayan protestolar silahlı çatışmalara dönerken, olaylar güçlkle bastırılmış ve ordu içerisinde 10 yıllık DP iktidarına karşı çıkmalar daha da belirgin hale gelmiştir. Orduyu, Demokrat Parti iktidarına darbe yapmaya sevk eden en önemli gelişmelerden birisi, şüphesiz Tahkikat Komisyonunun kuruluş ve faaliyetleri olmuştur.¹⁰⁵

Muhalefete, basına, üniversitelere uygulanan baskı politikası ve bu uygulamalar sonucunda baş gösteren protesto eylemleriyle ülkenin çıkmaza girdiğini gören Türk Silahlı Kuvvetleri, Cumhuriyet tarihinde daha önce benzeri olmayan bir uygulamaya imza atarak, Hükûmete bir mektup (muhtıra) yazmış ve bu mektup, bizzat yazan kişi, Alparslan Türkeş tarafından Milli Müdafaa Vekili Ethem Menderes'e ulaştırılmak üzere, bakanlığa götürülmüştür. Orgeneral Cemal Gürsel tarafından iki nüsha olarak yazılması istenen mektup, Ethem Menderes'e bir türlü ulaştırılamamış ve Müsteşar Salih Coşkun'a iletilmiştir.¹⁰⁶

7 Mayıs'ta İsmet İnönü Menderes'in baskıcı rejiminden kaygı duyduğunu belirtirken,¹⁰⁷ 21 Mayıs'ta Harp Okulu öğrencilerinin de protestolara katılmasıyla birlikte ok yaydan çıkmış ve olayın üzerinden bir hafta geçmeden 27 Mayıs günü, Türk Silahlı Kuvvetleri emir-komuta zinciri dışında 38 subay tarafından yayınlanan, "*Bugün demokrasimizin içine düştüğü buhran ve son müessif hadiseler dolayısıyla ve kardeş kavgasına meydan vermemek maksadıyla Türk Silahlı Kuvvetleri memleketin idaresini eline almıştır*"¹⁰⁸ bildiriyle, Demokrat Parti iktidarına son verilirken, Türk demokrasisi için tam bir kara gün olmuştur. Ardından kurulan Milli Birlik Komitesi, öncelikle "*İkinci bir tebliğ yapıluncaya kadar kordiplomatik dâhil bütün vatandaşların Milli Birlik Komitesinin koyduğu, sokağa çıkma yasağına harfiyen riayetleri rica olunur*", ardından "*Memleketin selâmet ve asayişini temin bakımından ikinci bir tebliğe kadar her türlü siyasi parti neşriyat ve faaliyetleri, gösteri yürüyüşleri ve her türlü toplantılar men edilmiştir. Sayın vatandaşların hassasiyetle riayetleri rica olunur*"¹⁰⁹ tebliğleri ile halkı askeri yönetime alıştırmaya çalışmıştır.¹¹⁰

105 Komisyon ilk olarak partilerin kongre ve toplantı düzenlemelerini, siyasi faaliyetlerde bulunmaları ve yeni örgüt kurmalarını yasaklıyordu. Bununla birlikte, alınan bir başka kararla da komisyonun yetki, görev, karar ve çalışmaları hakkında yayın yapılması ve bu kararların TBMM'de görüşülmesi yasaklanıyordu. Komisyon çalışmalarının başlamasıyla birlikte geniş öğrenci hareketleri düzenlenmiş ve hareket ülke geneline yayılmıştır. Başbakan Menderes 25 Mayıs'ta Eskişehir'de Komisyonun çalışmalarını tamamladığını ve yakın bir zamanda TBMM'ye bu raporun sunulacağını belirttiyse de ordunun yönetime el koymasına engel olamamıştır. İnönü, *a.g.e., C. II, s. 782-784*.

106 Mektubun orijinal metni için bkz. Erol Maraşlı, *Balans Ayarları: Cumhuriyet Döneminde Askeri Muhtıralar*, Metropol Yayınları, İstanbul 2008, s. 148-153. ; Hulusi Turgut, *Türkeş'in Anıları: Şahinlerin Dansı*, ABC Yayınevi, İstanbul 1995, s. 105-107. ; *Zaman Gazetesi*, 9 Eylül 2006, s. 5.

107 *New York Times Gazetesi*, 7 Mayıs 1960.

108 *Milliyet Gazetesi*, 28 Mayıs 1960, s. 1.

109 Milli Birlik Komitesi (1) ve (3) Numaralı Tebliğleri, *TC Resmî Gazete*, 30 Mayıs 1960, S. 10515.

110 İçişleri Bakanlığı'na bağlı Emniyet Genel Müdürlüğü İkinci Daire Reisi Ali Çankaya ve Milli Eğitim Bakanlığı Talim ve Terbiye Üyesi Tarık Asal imzalarıyla hazırlanan ve "27 Mayıs İnkılâp

Göz

Darbeyle ve darbeyi gerçekleştirenlerle ilgili tartışmalar sürerken, Yassıada'da özel olarak kurulan Yüksek Adalet Divanı, yargılamaların ardından 15 Eylül 1961 tarihinde kararını açıklamıştır. Sanıklardan birçoğunun idamla yargılandığı davada 15 kişiye idam cezası verilmiştir.

Fakat başında Fahri Özdilek'in bulunduğu dönemin Hükûmeti, 22 Ağustos 1961 tarihinde Milli Birlik Komitesi Başkanı Cemal Gürsel'e yazdığı ve muhtıra niteliği taşıyan mektupta, idam kararlarının memleketi sonu gelmeyecek bir kin fırtınası içine sürükleyebileceği ve bir oldubittiye mahal vermeyecektiği vurgulanırken, MBK'nin konu hakkındaki düşüncelerinin önemsendiği ve kendilerine bu fikirlerin iletilmesini istemişlerdir.

15 Eylül 1961 tarihinde toplanan Milli Birlik Komitesi, Yüksek Adalet Divanı'nca verilen ölüm cezalarını içeren dosyayı incelemiş ve şu karara varmıştır:

*"Yüksek Adalet Divanınca ve ittifakla ölüm cezasına çarptırılan sâkit Reisicumhur Celal Bayar, sâkit Başbakan Adnan Menderes, sâkit Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu ve sâkit Maliye Bakanı Hasan Polatkan'ın ölüm cezalarını tasdik etmiş ve ancak bunlardan Celal Bayar'ın 65 yaşını bitirmiş olması dolayısıyla ölüm cezasını müebbet ağır hapse tahvil eylemiştir. Keza diğer ekseriyetle ölüm cezasına çarptırılan Refik Koraltan, Ağâh Erozan, İbrahim Kirazoğlu, Ahmet Hamdi Sancar, Nusret Kirişçioğlu, Bahadır Dülger, Emin Kalafat, Baha Akşit, Osman Kavrakoğlu, Zeki Erataman ve Rüştü Erdelhün'ün cezalarını da müebbet ağır hapse çevirmiştir."*¹¹¹

Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu ve Maliye Bakanı Hasan Polatkan'a ait idam cezalarının infazı 16 Eylül 1961'de gerçekleşmiştir.¹¹² İdamını bir çingene-nin eline bırakmamak için çıktığı sehpaye tekme-yi kendisi atan Zorlu ve Hasan Polatkan'ın idamları Milli Birlik Komitesi İrtibat Bürosu tarafından, "Sakit Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu ile sakit Maliye Bakanı Hasan Polatkan haklarında Milli Birlik Komitesi tarafından tasdik olunan idam hükmü 16 Eylül Cumartesi günü sabaha karşı infaz edilmiştir" şeklinde açıklanmıştır.¹¹³ 10 yıl 2 gün Başbakanlık yapan ve

Hareketi Niçin Yapıldı?" başlığını taşıyan bildiri de İnkılâp idaresinin şunları amaçladığı açıklanmıştır:

- Memlekette demokrasiyi bütün müesseseleriyle yeniden kurmak.
- Keyfi ve partizan idarenin yerine kanunlar karşısında vatandaşa eşit muamele tatbik eden bir Hukuk Devleti nizamı tesis etmek.
- Suiistimalleri tamamen ortadan kaldırıp Millet'in tek bir kuruşun bile müsaade ve müsamaha etmemek.
- Her vatandaşı, kabiliyeti ve sây-ü gayreti nispetinde para kazanarak refaha erişmeyi mümkün kılan bir çalışma ve kazanma serbestisine sahip kılmak.
- Türk parasının dâhilde ve hariçte kıymetini yükselterek vatandaşın satın alma gücünü artıran bir mali politikanın tedbirlerini bulmak. BCA, 030.01/1.10.2.

111 Milli Birlik Komitesi Genel Kurul Toplantısı Tutanak Dergisi, Cilt: 6, Tarih: 15.9.1961, s. 2-3.

112 New York Times Gazetesi, 16 Eylül 1961.; Ayrıca bkz. dönemin Türk basını.

113 Milliyet Gazetesi, 17 Eylül 1961, s. 1.

16 ay boyunca Yassıada'da yargılanan Adnan Menderes'in cezasının infazı ise kararın Millî Birlik Komitesi'nce onaylamasından 36 saat sonra, 17 Eylül 1961 tarihinde gerçekleştirilmiştir.¹¹⁴ İnfazlar, Amerika Birleşik Devletleri'nde travmatik bir deneyim olarak yorumlanmıştır.¹¹⁵

Yassıada davaları, 1926'da Terakkiperver ve İttihatçıların yargılandığı İş-tiklal Mahkemeleri'nden sonra, Cumhuriyet Tarihi'nin ikinci büyük siyasi soykırımı olarak nitelendirilirken, siyasi içerikli idam kararlarının Türkiye'de yeni bir yol açtığı ve üç DP'linin idamının günümüze kadar uzanan bir kan davasına dönüştüğü yorumu yapılmıştır.¹¹⁶ Diğer taraftan 1959 yılında iktidar ortaklığından çıkarılan Ordu, 27 Mayıs İhtilali'nden sonra hazırlanan Anayasa'nın 111. Maddesi ile siyasal iktidarla olan görünmez ortaklığını güvence altına almıştır.¹¹⁷

Sonuç

42 yaşında NATO Daimi Temsilciliği görevine getirilen Fatin Rüştü Zorlu, azimli ve cesur çalışmalarıyla başta Başbakan Adnan Menderes olmak üzere, birçok siyasinin dikkatini çekmeyi başarmıştır. Menderes ve yakın çevresinin yoğun baskısına dayanamayan Zorlu, 1954 genel seçimlerinde Demokrat Parti'den Çanakkale milletvekili seçilmiştir. Dışişleri Bakanlığı bünyesinde gerçekleştirdiği başarılı çalışmalar, O'nu bakanlığın en önemli adayı yaparken, partinin kurucularından Fuat Köprülü'nün varlığı bu beklentinin gerçekleşmesine engel olmuştur. Ancak gün geçtikçe Köprülü ve Menderes'in arasının açılması ve dış politikada Zorlu'nun tam yetkili kılınması, Köprülü'nün istifasıyla sonuçlanırken, Zorlu'ya Dışişleri Bakanlığı kapısını aralamıştır. 1957'de Bakanlık koltuğuna oturan Zorlu, özellikle Kıbrıs meselesi ile ilgili yoğun çalışmalarda bulunmuş ve meselenin Türkiye'nin lehine çözümlenmesine katkıda bulunmuştur. Birleşmiş Milletler, Londra ve Zürih konferanslarında Türkiye'yi temsil eden Zorlu, 1923'te tüm haklarından vazgeçilen Ada'da Türkiye'nin tekrar söz sahibi olmasını sağlamıştır. Ancak Zorlu'nun tüm bu başarıları 27 Mayıs 1960'ta

114 Cüneyt Arcayürek, *Yeni Demokrasi Yeni Arayışlar 1960-1965*, 2. Baskı, Bilgi Yayınevi, İstanbul 1985, s. 17. , Hasan Polatkan ve Fatin Rüştü Zorlu'nun asılmaları sırasında yanlarında bulunan iki gardiyanın anlattığına göre;

"Fatin Rüştü, Müslümanca, dolayısıyla erkekçe, kahramanca karşılıyor ölümü... Asılmadan evvel izin isteyip abdest aldığı, dini icapları yerine getirdiği doğrudur. Dizi titremeden darağacına çıktığı ve en küçük bir zaaf eseri göstermediği doğrudur. O, Müslümanlık ölçülerinin dış görünüş cephesine nispetle tam bir mü'min ifadesiyle kaderini kucakladı.

Yalnız onun ölümünde bir nokta var ki, kimse bilmiyor.

Meşhur Başsavcı ona sormuş:

- Bir diyeceğin var mı?

Zorlu cevap vermiş:

- Ne diyeceğim olacak? Muradınıza erdiniz! Bu gece rahat uyuyabilirsiniz!" Necip Fazıl Kısakürek, *Benim Çözümde Menderes*, 5. Baskı, Büyük Doğu Yayınları, İstanbul 2002, s. 519.

115 *New York Times Gazetesi*, 23 Eylül 1961.

116 Çavdar, *a.g.e.*, s. 99.

117 Ümit Özdağ, *Atatürk ve İnönü Dönemlerinde Ordu-Siyaset İlişkisi*, Bilgeoğuz Yayınevi, İstanbul 2006, s. 168.

gerçekleştirilen askeri darbe sonrası, diğer tüm Demokratlar gibi, O'nun da yargılanmasına engel olmamıştır. Yassıada'da görülen duruşmalar sonunda Başbakan Menderes ve Maliye Bakanı Hasan Polatkan'la birlikte idam cezasına çarptırılan Zorlu'nun infazı 16 Eylül 1961'de gerçekleşmiştir.

Toplam 6 yılını siyaset sahnesinde geçiren Fatin Rüştü Zorlu'nun siyasi mücadelesini iki safhaya ayırmak mümkündür. Bunlardan ilki 1954'te milletvekili seçilip 1957'de Dışişleri Bakanı olmasına kadar geçen ve Başbakan Yardımcısı ve Devlet Bakanı olarak görev yaptığı dönemdir. Zorlu, bu dönemde Birinci Londra Konferansı, Bağdat Paktı, Bandung Konferansı, Türkiye-Orta-doğu, Türkiye-ABD ilişkileri gibi konularda politika belirleyicilerden birisi olmuştur. İkinci safha ise Dışişleri Bakanı Fuat Köprülü'nün Bakanlıktan istifası ve Zorlu'nun 1957 seçimleriyle birlikte Bakanlık koltuğuna oturduğu dönemdir. Bu dönemde mesaisinin çoğunu Kıbrıs meselesi için harcayan Zorlu, ülke kalkınmasını barış ve işbirliğinde görmüştür. Bu bağlamda Kıbrıs'la ilgili gerçekleştirilen tüm görüşmelerde Türk tarafını temsil eden Zorlu, Kıbrıs'ta barış ortamının sağlanması ve meselenin çözüme kavuşturulması noktasında en fazla uğraş veren isim olmuştur. İmzalanan Zürih ve Londra Antlaşmaları ile Kıbrıs'ta bağımsızlığın sağlanması ve Kıbrıs Cumhuriyeti'nin kuruluşu gerçekleşmiş, Garantörlük Antlaşması ile de Türkiye, 1974 Kıbrıs Barış Harekâtını gerçekleştirme imkânı bulmuştur.

27 Mayıs'la birlikte Yassıada'da yargılanan Fatin Rüştü Zorlu, idama mahkûm edilirken, arkasında cesur ve menfaatlerin ön planda olduğu bir dış politikanın uygulandığı 6 yıl bırakmıştır. Zorlu'dan sonra Türk dış politikası tekrar durgunluğa sürüklenirken, bu durgunluk göreceli olarak uzun yıllar devam etmiştir.

Kaynaklar

1- Arşiv Belgeleri ve Resmî Yayınlar

BCA, 030.18.01/128.119.4.

BCA, 030.01/19.109.11.

BCA, 030.18.1.2/140.80.3.

BCA, 030.01/1.8.19.

BCA, 010.09/93.288.3.

BCA, 030.18.01/151.62.11.

BCA, 030.18.1.2/144.90.11.

BCA, 30.18.1.2/150.53.19.

BCA, 30.18.1.2/153.39.3.

BCA, 030.01/38.227.17.

BCA, 030.01/1.10.2.

TC Resmî Gazete, 30 Mayıs 1960, S. 10515.

TBMM Arşivi Sicil Dosyası, Defter No: 249.

TBMM Arşivi Sicil Dosyası, Defter No: 281.

Gazi

Akademik
Bakış

185

Cilt 8 Sayı 15
Kış 2014

TBMM Tercümeihal Varakası, Devre X.
TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: X, Cilt: 1, İçtima: F., Tarih: 17.V.1954.
TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: XI, Cilt: 1, İçtima: 1, Tarih: 1.XI.1957.
TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: XI, Cilt: 1, İçtima: 1, Tarih: 27.XI.1957.
TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: XI, Cilt: 1, İçtima 1, Tarih: 6.XII.1957.
TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: XI, Cilt: 6, İçtima: 2, Tarih: 4.III.1959.
Milli Birlik Komitesi Genel Kurul Toplantısı Tutanak Dergisi, Cilt: 6, Tarih: 15.9.1961.
Aydın Tarihi, Sayı: 257, Nisan 1955.
Aydın Tarihi, Sayı: 261, Ağustos 1955.
Aydın Tarihi, Sayı: 279, Şubat 1957.

2- Gazeteler¹¹⁸

Akşam Gazetesi
Bozkurt Gazetesi
Cumhuriyet Gazetesi
Milliyet Gazetesi
New York Times
The Times
Ulus Gazetesi
Vatan Gazetesi
Yeni Sabah Gazetesi
Zafer Gazetesi
Zaman Gazetesi

3- Telif-Tetkik Eserler, Makaleler ve Tezler

AHMAD, Feroz; *Demokrasi Sürecinde Türkiye (1945-1980)*, 3. Baskı, Hil Yayınları, İstanbul 2007.

AHMAD, Feroz ve Bedia Turgay; *Türkiye'de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi 1945-1971*, Bilgi Yayınevi, Ankara 1976.

ARCAYÜREK, Cüneyt; *Yeni Demokrasi Yeni Arayışlar 1960-1965*, 2. Baskı, Bilgi Yayınevi, İstanbul 1985.

ARMAOĞLU, Fahir; *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (Cilt 1-2: 1914-1995)*, Genişletilmiş 15. Baskı, Alkım Yayınevi, İstanbul 2005.

AYDEMİR, Şevket Süreyya; *İkinci Adam (1950-1964)*, C. III, 7. Baskı, Remzi Kitabevi, İstanbul 2006.

BAĞCI, Hüseyin; *Türk Dış Politikasında 1950'li Yıllar*, Genişletilmiş 2. Baskı, ODTÜ Geliştirme Vakfı Yayınları, Ankara 2001.

BAŞAR, Ahmet Hamdi; *Yaşadığımız Devrin İçyüzü*, Ayyıldız Matbaası, Ankara, 1960.

¹¹⁸ Haber niteliğindeki yazıların tarihleri metin içerisinde verilmiştir.

- BURÇAK, Rifki Salim; *On Yılın Anıları (1950-1960)*, Nurol Matbaacılık, Ankara 1998.
- ÇAVDAR, Tefvik; *Türkiye'nin Demokrasi Tarihi: 1950'den Günümüze*, 4. Baskı, İmge Kitabevi, Ankara 2008.
- DAVUTOĞLU, Ahmet; *Stratejik Derinlik: Türkiye'nin Uluslararası Konumu*, 45. Baskı, Küre Yayınları, İstanbul 2010.
- DİKERDEM, Mahmut; *Hariciye Çarkı*, Cem Yayınevi, İstanbul 1989.
- EKİNCİKLİ, Mustafa; *İnönü-Bayar Dönemleri Türk Dış Siyaseti*, 2. Baskı, Berikan Yayınları, Ankara 2010.
- ELTETİK, Havva; *Fatin Rüştü Zorlu*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta 2009.
- EROĞUL, Cem; *Demokrat parti Tarihi ve İdeolojisi*, İmge Kitabevi, Ankara 2003.
- GAZİOĞLU, Ahmet; *İngiliz Yönetiminde Kıbrıs III (1951-1959) Enosis'e Karşı Taksim ve Eşit Egemenlik: Bugünlere Gelmek Kolay Olmadı (2)*, Kıbrıs Araştırma ve Yayın Merkezi, Lefkoşa 1998.
- GÖKTEPE, Cihat; "Demokrat Parti Dönemi İç ve Dış Siyasi Gelişmeler (1950-1960)", Adem Çaylak (vd.) (Ed.), *Osmanlı'dan İkibinli Yıllara Türkiye'nin Politik Tarihi: İç ve Dış Politika*, Savaş Yayınevi, Ankara 2009, s. 379.
- GÖNLÜBOL, Mehmet (vd.); *Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1995)*, 9. Baskı, Siyasal Kitabevi, Ankara 1996.
- GÜNVER, Semih; *Fatin Rüştü Zorlu'nun Öyküsü*, Bilgi Yayınevi, Ankara 1985.
- GÜREL, Şükrü Sina; *Kıbrıs Tarihi (1878-1960) Kolonyalizm, Ulusçuluk ve Uluslararası Politika 1-2*, Kaynak Yayınları, İstanbul 1984.
- GÜVENÇ, Nazım; *Kıbrıs Sorunu, Yunanistan ve Türkiye, Çağdaş Politika Yayınları*, İstanbul 1984.
- HALE, William; *Türk Dış Politikası 1774-2000*, (çev. Petek Demir), Mart Matbaası, İstanbul 2003.
- İNAN, Kâmrân; *Dış Politika*, 3. Baskı Ötügen Yayınları, İstanbul 1994.
- İNAN, Kâmrân; *Bir Ömür*, Berikan Yayınevi, Ankara 2010.
- İNAN, Kâmrân, "Dış Politika", *Yeni Türkiye*, Yıl:1991, Sayı: 3, s. 95-97.
- İNÖNÜ, İsmet; *Defterler (1919-1973)*, 1. Cilt, Yay. Haz. Ahmet Demirel, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2008.
- İNÖNÜ, İsmet; *Defterler (1919-1973)*, 2. Cilt, Yay. Haz. Ahmet Demirel, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2008.
- KISAKÜREK, Necip Fazıl; *Benim Gözümde Menderes*, 5. Baskı, Büyük Doğu Yayınları, İstanbul 2002.

Gazi

KOÇ, Rasim; *Fatin Rüştü Zorlu'nun Hayatı ve Siyasi Faaliyetleri*, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 2009.

MARAŞLI, Erol, *Balans Ayarları: Cumhuriyet Döneminde Askeri Muhtıralar*, Metropol Yayınları, İstanbul 2008.

MÜTERCİMLER, Erol-ÖKE, Mim Kemal; *Düşler ve Entrikalar, Demokrat Parti Dönemi Türk Dış Politikası*, Alfa Basım Yayım Dağıtım, İstanbul 2004.

ÖZDAÇ, Ümit; *Atatürk ve İnönü Dönemlerinde Ordu-Siyaset İlişkisi*, Bilgeoğuz Yayınevi, İstanbul 2006.

POYRAZ, Faruk; *Atatürk'ün Dava Arkadaşı, Türkiye'nin İlk Başbakanı İsmet İnönü*, Nokta Kitap, İstanbul 2008,

TOKER, Metin; *Demokrasimizin İsmet Paşa'lı Yılları*, Bilgi Yayınevi, Anlara 1992.

TUNÇAY, Mete (vd.); *Cumhuriyet Ansiklopedisi 1923-2000, C. 2/1941-1960*, 5. Baskı, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2005.

TURAN, Ahmet; *Darbe Arası Türkiye: 27 Mayıs, 12 Mart, 12 Eylül Anılar Gözlemler Tanıklıklar*, Resital Yayınları, İstanbul 2007.

TURGUT, Hulusi; *Türkeş'in Anıları: Şahinlerin Dansı*, ABC Yayınları, İstanbul 1995.

Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşı'ndan Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar, C. 1: 1919-1980, Ed. Baskın Oran, İletişim yayınları, İstanbul 2001.

Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, İstanbul 1989, C. 2

Türkiye İstatistik Enstitüsü, *İstatistik Göstergeler 1923-2011*, Türkiye İstatistik Kurumu Matbaası, Ankara 2012.

UÇAROL, Rifat; *Siyasi Tarih (1789-2001)*, 7. Baskı, Der Yayınları, İstanbul 2008.

YÜCEL, Serhan; *Demokrat Parti*, Ülke Kitapları, İstanbul 2001.

4- Elektronik Kaynaklar

Gps

http://www.mfa.gov.tr/garanti-antlasmasi-_zurich_11-subat-1959_.tr.mfa 4 Eylül 2014 tarihinde alınmıştır.